www.e-rara.ch

T. Livii Ab Urbe Condita Libri

Livius, Titus

Berolini, M D CCCXXIX.-M DCCCXXX

Zentralbibliothek Zürich

Persistent Link: https://doi.org/10.3931/e-rara-104664

Liber XXXVII.

www.e-rara.ch
Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

Visual Library

sunt consules L. Cornelius Scipio et C. Laelius[9], intuentibus[i] cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. postero die praetores creati M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Aemilius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

9) post Laelius B Affricanum addit, alii Africanus legitur vel Africanus legatus. inde Heusingerus Laelius, Africani duo legatos.

i) I. e. spectantibus; cum omnium cogitatio intenta esset ad etc.

LIBER XXXVII.

Epitome. L. Cornelius Scipio consul, legato P. Scipione Africano (qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Graecia provincia decerneretur, cum C. Laelio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur) profectus ad bellum adversus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemilius Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adiuvantibus. filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M'. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Graecia expulerat, et de Aetolis triumphavit. victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adiuvante Eumene rege Pergami, Attali filio, pax data est ea condicione ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui et ipsi iuverant, quaedam civitates concessae. colonia deducta est Bononia. Aemilius Regillus, qui praefectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri exaequatus Asiaticus appellatus est.

a. C. 190.

L. Cornelio Scipione C. Laelio consulibus nulla prius secundum religiones acta in senatu res est quam de Aetolis. et legati eorum institerunt, quia brevem[a] in-

a) I. q. breve tempus; praecipue dies de tempore praefinito vel certo quodam dierum numero dicitur. Sic. XLI, 10. et IV, 30. Doer.

a. U. c. 562.
dutiarum diem habebant; et ab T. Quintio, qui tum Romam ex Graecia redierat, adiuti sunt. Aetoli, ut quibus plus in misericordia senatus quam in causa spei esset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes[b] maleficia. ceterum et praesentes interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxae quam responsa exprimentium[c], fatigati sunt, et excedere curia iussi magnum certamen praebuerunt. plus ira quam misericordia in causa eorum valebat, quia non ut hostibus modo sed tanquam indomitae et insociabili genti succensebant. per aliquot dies cum certatum esset, postremo neque dari neque negari pacem placuit. duae condiciones iis latae sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent, vel mille talentum darent eosdemque amicos atque inimicos[d] haberent. exprimere cupientibus quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. ita infecta pace dimissi urbe eodem die, Italia intra quindecim dies excedere iussi.

Tum de consulum provinciis coeptum est agi. ambo Graeciam cupiebant. multum Laelius in senatu poterat. is, cum senatus aut sortiri aut comparare[e] inter se provincias consules iussisset, elegantius[f] facturos dixit, si iudicio patrum quam si sorti eam rem permisissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus, iussusque ab eo permittere audacter senatui, renuntiat collegae facturum se quod is censeret. cum res aut nova aut vetustate exemplorum memoriae iam exoletae relata exspectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit, si L. Scipioni fratri suo provinciam Graeciam decrevissent, se legatum iturum. haec vox magno assensu audita sustulit certamen. experiri libebat utrum plus regi Antiocho in Hannibale victo an in victore Africano consuli legionibusque Romanis au-

b) Cf. XXVII, 40. o. c) I. e. extorquentium; ut statim infra exprimere (i. e. responsionem extorquere) cupientibus. d) Sc. quos Romani. e) Cf. XXIV, 10. o. VIII, 6. m. III, 41. r. f) Cf. XXXV, 14. e.

a. C. 190.

xilii foret; ac prope omnes Scipioni Graeciam, Laelio Italiam decreverunt. praetores inde provincias sortiti 2
sunt, L. Aurunculeius urbanam, Cn. Fulvius peregrinam[g], L. Aemilius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam et Bruttios, C. Atinius Siciliam. consuli deinde cui Graecia provincia decreta erat, ad eum exercitum quem a M'. Acilio (duae autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, et socium Latini nominis quinque millia, equites ducenti; et adiectum ut, cum in provinciam venisset, si e re publica videretur esse, exercitum in Asiam traiiceret. alteri consuli totus novus exercitus decretus, duae legiones Romanae et socium Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. exercitum ex Liguribus Q. Minucius (iam enim confectam provinciam scripserat, et Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios et P. Cornelio proconsuli tradere iussus. ex agro quo victos bello multaverat Boios, deducendae urbanae legiones, quae priore anno conscriptae erant, M. Tuccio praetori datae, et socium ac Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni praetori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Aetoliam traiectas M'. Acilio traderet, si is manere ibi vellet: si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Aemilio accipere placuit, et in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia et centum equites. P. Iunius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam et decem millia socium ac Latini nominis scribere, et quadringentos equites; L. Aemilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas et socios navales a M. Iunio praetore superioris anni acci-

g) Urbanam — peregrinam, sc. iurisdictionem.

a. U. c. 562.
pere iussus, et scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum; cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, et classem a C. Livio accipere. duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est et iidem exercitus decreti. Siciliae Sardiniaeque binae eo anno decimae frumenti imperatae: Siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari iussum; ex Sardinia pars Romam pars in Aetoliam, eodem quo Siculum.

3 Priusquam consules in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romae Iunonis Lucinae templum de caelo tactum erat, ita ut fastigium valvaeque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus et porta fulmine icta et duo homines exanimati. Nursiae sereno satis constabat nimbum ortum; ibi quoque duos liberos homines exanimatos. terra[h] apud se pluvisse Tusculani nuntiabant, et Reatini mulam in agro suo peperisse. ea procurata, Latinaeque[i] instauratae, quod Laurentibus carnis[k] quae dari debet, data non fuerat. supplicatio quoque earum religionum[l] causa fuit, quibus diis decemviri ex libris ut fieret[m] ediderunt. decem ingenui, decem virgines, patrimi[n] omnes matrimique, ad id sacrificium adhibiti; et decemviri nocte lactentibus[o] rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus priusquam proficisceretur, fornicem[p] in Capitolio adversus viam qua in Capitolium escenditur, cum signis[q] septem auratis et equis duobus, et marmorea duo labra ante fornicem posuit.

Per eos dies principes Aetolorum tres et quadraginta, inter quos Damocritus et frater eius erant, ab duabus cohortibus missis a M'. Acilio Romam deducti et in

h) Cf. XXXV, 21. v. i) Cf. XXXII, 1. k) Interpretes monent, carnis primo casu positum esse. Cf. Liv. Andron. apud Prisc. VI. l) Cf. XXX, 2. e. m) Structura verborum haec est: quibus Diis ut fieret (illa supplicatio, sacrificium) ediderunt decemviri ex libris Sibyllinis. n) Festus dicit: patrimes ac matrimes (i. q. patrimi et matrimi) dicuntur, quibus matres et patres adhuc vivunt. o) I. e. victimis nondum ab ubere matrum depulsis. Doer. p) Arcum. q) Cf. XXXIV, 4. w.

a. C. 190.

Lautumias[r] coniecti sunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius consul iussit. legati a Ptolemaeo et Cleopatra regibus[s] Aegypti, gratulantes quod M'. Acilius consul Antiochum regem Graecia expulisset, venerunt, adhortantesque ut in Asiam exercitum traiicerent: omnia perculsa metu non in Asia modo sed etiam in Syria esse; reges Aegypti ad ea quae censuisset senatus paratos fore. gratiae regibus actae; legatis munera dari iussa, in singulos quaternum millium aeris.

L. Cornelius consul, peractis quae Romae agenda 4
erant, pro concione edixit ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset quique in Bruttiis cum A. Cornelio propraetore essent, ut hi omnes idibus Quintilibus Brundisium convenirent. item tres legatos nominavit, Sex. Digitium L. Apustium C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundisium contraherent; et omnibus iam paratis paludatus ab urbe est profectus. ad quinque millia voluntariorum, Romani sociique, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, praesto fuere exeunti consuli et nomina[t] dederunt. per eos dies quibus est profectus ad bellum consul, ludis Apollinaribus[u], ante diem quintum idus Quintiles, caelo sereno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. et L. Aemilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret, quia fama erat Antiochum post praelium navale maiorem classem aliquanto reparare.

Aetoli, postquam legati ab Roma rettulerunt nullam spem pacis esse, quanquam omnis ora maritima eorum quae in Peloponnesum versa est depopulata ab Achaeis erat, periculi magis quam damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt: neque enim dubitabant ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui

r) Cf. XXXII, 26. h. s) Cf. I, 39. b. t) Cf. II, 24. f. u) Cf. XXV, 12.

a. U. c. 562.
id exspectari[v] sciebat, satius visum est inopinatam aggredi rem et Lamiam oppugnare: nam et a Philippo prope ad excidium adductos esse; et tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, opprimi incautos posse[w]. profectus ab[x] Elatea primum in hostium terra circa Spercheum amnem posuit castra; inde nocte motis
5 signis, prima luce corona moenia est aggressus. magnus pavor ac tumultus, ut in re improvisa, fuit. constantius tamen quam quis facturos crederet, in tam subito periculo, cum viri propugnarent, feminae tela omnis generis saxaque in muros gererent, iam multifariam scalis appositis urbem eo die defenderunt. Acilius signo receptui dato suos in castra medio ferme die reduxit; et tunc cibo et quiete refectis corporibus, priusquam praetorium[y] dimitteret, denuntiavit ut ante lucem armati paratique essent: nisi expugnata urbe se eos in castra non reducturum. eodem tempore quo pridie, pluribus locis aggressus, cum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. ibi partim divendita partim divisa praeda, consilium habitum quid deinde faceret. nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. ne tamen segnia aestiva essent et Aetoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eo deductus. cum ad moenia castra posuisset, non corona[z], sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. pluribus simul locis aries admovebatur; et cum quaterentur muri, nihil adversus tale machinationis genus parare aut comminisci oppidani conabantur.

v) Ab Aetolis. w) Cf. VIII, 29. w. IX, 5. m. x) Saepissime iam vidimus, praepositionem *a* adhiberi apud nomina urbium, praesertim cum aliquis proficisci ab urbe dicitur, et scriptor non tam urbem ipsam, quam omnino regionem urbis, ut h l. respexit. Sic Caes. B. C. III, 24. et infr. 5. ab Heraclea. y) XXI, 54. c. z) Corona urbem oppugnare est: urbem circa, omnibus ex partibus impetu aggredi; opponitur haec oppugnatio, quae plerumque scalis adhibitis et ubi res properanda fuit instituebatur, oppugnationi quae fit operibus.

a. C. 190.

omnis spes in armis et audacia erat: eruptionibus crebris et stationes hostium, et eos ipsos qui circa opera et machinas erant, turbabant. multis tamen locis 6
murus decussus erat, cum allatum est successorem, Apolloniae exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. cum tredecim millibus peditum et quingentis equitibus consul veniebat. iam in sinum Maliacum venerat; et praemissis Hypatam qui tradere urbem iuberent, postquam responsum est nihil nisi ex communi Aetolorum decreto facturos, ne teneret se oppugnatio Hypatae nondum Amphissa recepta, praemisso fratre Africano Amphissam ducit. sub adventum eorum oppidani relicta urbe (iam enim magna ex parte nudata moenibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere.

Consul sex millia ferme passuum inde posuit castra. eo legati Athenienses primum ad P. Scipionem praegressum agmen, sicut ante dictum est, deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Aetolis. clementius responsum ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honeste Aetolici belli quaerens Asiam et regem Antiochum spectabat, iusseratque Athenienses non Romanis solum, ut pacem bello praeferrent, sed etiam Aetolis persuadere. celeriter auctoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit; et spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam venisse: in omnibus se maiora clementiae benignitatisque quam virtutis bellicae monumenta reliquisse. perfecta videbatur res, cum aditus consul idem illud responsum rettulit quo fugati ab senatu fuerant. eo tanquam novo[a] cum icti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium nec placido Africani responso profectum videbant), referre ad suos dixerunt velle. reditum inde 7
Hypatam est, nec consilium expediebatur: nam neque unde mille talentum daretur erat; et permisso libero

a) Sc. responso.

a. U. c. 562. -
arbitrio, ne in corpora sua saeviretur, metuebant. redire itaque eosdem legatos ad consulem et Africanum iusserunt, et petere ut, si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniae demerent aut permissionem extra civium corpora fieri iuberent. nihil[b] impetratum ut mutaret consul; et ea quoque irrita legatio dimissa est. secuti et Athenienses sunt; et princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Aetolos, et complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit auctor indutias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. dilationem nihil ad praesentia mala, quippe quae ultima essent, adiecturam: levari per multos casus tempore interposito praesentes clades posse. auctore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione convento[c], per eum indutias temporis eius quod petebant a consule impetraverunt. et soluta obsidione Amphissae M'. Acilius, tradito consuli exercitu, provincia decessit; et consul ab Amphissa Thessaliam repetit[d], ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam.

Tum Africanus fratri "iter quod insistis, L. Scipio, ego quoque approbo: sed totum id vertitur in voluntate Philippi, qui si imperio nostro fidus est, et iter et commeatus, et omnia quae in longo itinere exercitus alunt iuvantque, nobis suppeditabit. si is destituat[e], nihil per Thraciam satis tutum habebis. itaque prius regis animum explorari placet. optime explorabitur, si nihil ex praeparato agentem opprimet qui mittetur." Ti. Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus iuvenum, ad id delectus per dispositos[f] equos prope incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est di-

b) Cf. XXXIII, 20. e. c) Sic I, 58. ab nuntio uxoris erat conventus; dicitur enim *convenire aliquem* et *convenior* pro: convenire cum aliquo, et convenitur apud me. d) Cf. XXV, 27. k. e) Sc. nos. f) Praemissos sc. et ita per cetera itineris intervalla dispositos, ut, quo venisset Gracchus, statim praesto adessent equi viribus adhuc integris, qui fessorum equorum vices obire possent. Doer.

a. C. 190.

missus) die tertio Pellam pervenit. in convivio rex erat et in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit novare eum quicquam velle. et tum quidem comiter acceptus hospes, postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus difficiles erant, munitas vidit. haec referens eadem qua ierat celeritate Thaumacis occurrit consuli. inde certiore et maiore spe laetus exercitus ad praeparata omnia in Macedoniam pervenit. venientes regio apparatu et accepit et prosecutus[g] est rex. multa in eo et dexteritas et humanitas visa, quae commendabilia apud Africanum erant, virum sicut ad cetera egregium, ita a comitate, quae sine luxuria esset, non aversum. inde non per Macedoniam modo sed etiam Thraciam, prosequente et praeparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

Antiochus post navalem ad Corycum pugnam cum 8
totam hiemem liberam in apparatus terrestres maritimosque habuisset, classi maxime reparandae, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. succurrebat[h] superatum se, cum classis abfuisset Rhodiorum: quodsi ea quoque (nec commissuros Rhodios ut iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi navium numero opus fore, ut viribus et magnitudine classem hostium aequaret. itaque et Hannibalem in Syriam miserat ad Phoenicum arcessendas naves, et Polyxenidam, quo minus prospere res gesta erat, eo enixius et eas quae erant reficere et alias parare naves iussit. ipse in Phrygia hibernavit, undique auxilia arcessens. etiam in Gallograeciam miserat: bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe gentis, servantes animos. filium Seleucum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes, quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocaea Erythrisque Romani sollicitabant. classis Romana, sicut ante dictum est, ad Canas hibernabat. eo media ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus cen-

g) Cf. VI, 34. f. h) Sc. in mentem eius; sic Cic. Att. XIV, 1.

a. U. c. 562.
tum venit. is cum magnam praedam agi posse dixisset ex hostium agro qui circa Thyatiram esset, hortando perpulit Livium ut quinque millia militum secum mitteret. missi ingentem praedam intra paucos dies aver-
9 terunt. inter haec Phocaeae seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. gravia hiberna navium erant, grave tributum, quod togae quingentae imperatae erant cum quingentis tunicis; gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque et praesidium Romanum excessit. tum vero liberata metu factio erat quae plebem in concionibus ad Antiochum trahebat: senatus et optimates in Romana societate perstandum censebant, defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis cessatum priore aestate erat[i], eo maturius aequinoctio verno eundem Pausistratum classis praefectum cum sex et triginta navibus miserunt. iam Livius a Canis cum triginta navibus et septem quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat, ut ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, praepararet quae opus essent. in portum quem vocant Achaeorum, classem primum advertit. inde Ilium escendit, sacrificioque Minervae facto legationes finitimas ab Elaeunte et Dardano et Rhoeteo, tradentes in fidem civitates suas, benigne audivit. inde ad Hellesponti fauces navigat; et decem navibus in statione contra Abydum relictis, cetera classe in Europam ad Sestum oppugnandam traiecit. iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli[k] primum cum sollenni habitu ante portam occurrunt, iussu se matris deum famulos deae venire memorant ad precandum Romanum ut parceret moenibus urbique. nemo eorum violatus est. mox universus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. inde Abydum traiecta classis. ubi cum tentatis per colloquia animis nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant.

i) Sc. ab iis. k) Cybeles, Magnae Matris Deum, sacerdotes, qui a sacro furore, cui liberius indulgebant, dicuntur fanatici. Doer.

a. C. 190.

Dum haec in Hellesponto geruntur, Polyxenidas re-10
gius praefectus (erat autem exsul Rhodius) cum audisset profectam ab domo popularium suorum classem, et Pausistratum praefectum superbe quaedam et contemptim in se concionantem dixisse, praecipuo certamine animi adversus eum sumpto nihil aliud dies noctesque agitabat animo quam ut verba magnifica eius rebus confutaret. mittit ad eum hominem et illi notum, qui diceret et se Pausistrato patriaeque suae magno usui, si liceat, fore; et a Pausistrato se restitui in patriam posse. cum quonam modo ea fieri possent mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti[l] dedit agendae communiter rei aut silentio tegendae. tum internuntius regiam classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurum ei: pretium tanti meriti nullum aliud pacisci quam reditum in patriam. magnitudo rei nec ut crederet nec ut aspernaretur dicta effecit. Panhormum Samiae terrae petit, ibique ad explorandam rem quae oblata erat substitit. ultro citroque nuntii cursare; nec fides ante Pausistrato facta est quam coram nuntio eius Polyxenidas sua manu scripsit se ea quae pollicitus esset facturum, signoque suo impressas tabellas misit. eo vero pignore velut auctoratum[m] sibi proditorem ratus est: neque enim eum qui sub rege viveret, commissurum fuisse ut adversus semet ipsum indicia manu sua testata daret. inde ratio simulatae proditionis composita. omnium se rerum apparatum omissurum Polyxenidas dicere; non remigem, non socios navales ad classem frequentes habiturum; subducturum per simulationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum; paucas ante portum Ephesi in salo habiturum, quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit. par-

l) Sens. homini illi, qui fidem agendae communiter rei, aut silentio tegendae petebat, hanc fidem dedit. m) Auctoratus proprie est idem quod conductus, emptus, et praecipue de gladiatoribus et hominibus usurpatur, qui mercede se locant; deinde omnino pro: obstrictus etc. adhibetur.

a. U. c. 562.
tem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit, ut paratus esset, cum signum aggrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem: subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia[n] reficit; remiges ex hibernis non Ephesum arcessit, sed Magne-
11 siam occulte cogit. forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei privatae causa venisset, pro speculatore deprehensus deducitur Panhormum ad praefectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu an erga suos haud sincera fide, omnia aperit: classem instructam paratamque in portu stare; remigium omne Magnesiam [ad Sipylum] missum; perpaucas naves subductas esse et navalia tegi; nunquam intentius rem navalem administratam esse. haec ne pro veris audirentur, animus[o] errore et spe vana praeoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcessito, deductisque raptim quae subductae erant navibus, cum diem non tam in apparatu absumpsisset quam quod conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occasum profectus septuaginta navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pygela portum tenuit[p]. ubi cum interdiu ob eandem causam quiesset, nocte in proxima[q] Samiae terrae traiecit. hinc Nicandro quodam archipirata quinque navibus tectis Palinurum iusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panhormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panhormum petit. Pausistratus primo ut in re necopinata turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri quam mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria quae cornibus obiectis ab alto portum faciunt ducit, inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. id inceptum eius Nicander a terra visus cum turbasset, repente mutato consilio naves

n) Sc. stabula, armamentaria. o) Pausistrati. p) Cf. I, 1. m. XXVIII, 18. r. q) I. e. in proximas regiones, proximam oram.

a. C. 190.
conscendere omnes iubet, tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, et velut fuga in naves fieri, cum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus unam viam salutis esse ratus, si vim facere per fauces portus atque erumpere in mare apertum posset, postquam conscendisse suos vidit, sequi ceteris iussis ipse princeps concitata nave remis ad ostium portus tendit. superantem iam fauces navem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus circumsistit. navis rostris icta supprimitur; telis obruuntur propugnatores, inter quos et Pausistratus impigre pugnans interficitur. navium reliquarum ante portum aliae, aliae in portu deprensae; quaedam a Nicandro, dum moliuntur[r] a terra, captae. quinque tantum Rhodiae naves cum duabus Cois effugerunt, terrore flammae micantis via sibi inter confertas naves facta: contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem prae se portabant. Erythraeae triremes cum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent praesidio veniebant, obviae fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt[s]. sub idem tempus Seleucus proditam Phocaeam, porta una per custodes aperta, recepit; et Cyme aliaeque eiusdem orae urbes ad eum metu defecerunt.

Dum haec in Aeolide geruntur, Abydus cum per 12
aliquot dies obsidionem tolerasset praesidio regio tutante moenia, iam omnibus fessis, Philota quoque praefecto praesidii permittente, magistratus eorum cum Livio de condicionibus tradendae urbis agebant. rem distinebat[t] quod, utrum armati an inermes emitterentur regii, parum conveniebat. haec agentibus cum intervenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est: metuens enim Livius ne successu tantae rei elatus Polyxenidas classem quae ad Canas erat opprimeret, Abydi obsidione custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naves quae subductae Canis erant deduxit. et Eumenes Elaeam venit. Livius omni classe,

r) Cf. XXVIII, 36. f. s) Cf. I, 40. q. 57. k. t) Cf. II, 15. l.

a. U. c. 562.
cui adiunxerat triremes duas Mitylenaeas, Phocaeam petit. quam cum teneri valido regio praesidio audisset nec procul Seleuci castra esse, depopulatus maritimam oram, et praeda maxime hominum raptim in naves imposita, tantum moratus dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pavorem simul luctum ingentem fecit: nam praeter navium militumque iacturam, quod floris, quod roboris in iuventute fuerat, amiserant, multis nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quae inter suos merito maxima erat. deinde quod fraude capti, quod a cive potissimum suo forent, in iram luctus vertit[u]. decem extemplo naves, et diebus post paucis decem alias, praefecto omnium Eudamo, miserunt, quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem cautiorem, quo minus animi erat[v], ducem futurum credebant. Romani et Eumenes rex in Erythraeam primum classem applicuerunt. ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiae vellent traiicere, non exspectato solis ortu ex quo statum caeli notare gubernatores possent, in incertam[w] tempestatem miserunt. medio in cursu, aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari iactari coeperunt.
13 Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiae classi coniungerent, ab Epheso profectus primo ad Myonnesum stetit; inde ad Macrin quam vocant insulam traiecit, ut praetervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportune adoreretur. postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paullo post increbescente vento et maiores iam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Aethaliam insulam traiecit, ut inde postero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiae desertum tenuerunt; classis cetera noctem totam in alto

u) Cf. VII, 38. c. v) Ei scil. w) In tempestatem, quaecunque tandem illa futura esset.

a. C. 190.
iactata in eundem portum decurrit. ibi ex agrestibus cognito hostium naves ad Aethaliam stare, consilium habitum utrum extemplo decernerent an Rhodiam exspectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, traiecerunt. Polyxenidas quoque, cum frustra stetisset, Ephesum rediit. tum Romanae naves vacuo ab hostibus mari Samum traiecerunt. eodem et Rhodia classis post dies paucos venit. quam ut exspectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut si detractaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos civitatium, timoris confessionem exprimerent. contra fauces portus instructa in frontem navium acie stetere. postquam nemo adversus ibat, classe divisa pars in salo ad ostium portus in ancoris stetit, pars in terram milites exposuit. in eos iam ingentem praedam late depopulato agro agentes Andronicus Macedo, qui in praesidio Ephesi erat, iam moenibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosque magna parte praedae ad mare ac naves redegit. postero die insidiis medio ferme viae positis, ad eliciendum extra moenia Macedonem Romani ad urbem agmine iere; inde, cum ea ipsa suspicio ne quis exiret deterruisset, redierunt ad naves; et terra marique fugientibus certamen hostibus Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum praefecto Epicrate Rhodio ad fretum Cephalleniae tuendum praetor misit. infestum id latrocinio Lacedaemonius Hybristas cum iuventute Cephallenum faciebat, clausumque iam mare commeatibus Italicis erat.

Piraeei L. Aemilio Regillo succedenti ad navale im- 14
perium Epicrates occurrit; qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quattuor navibus in Asiam secum reduxit. prosecutae etiam apertae Atheniensium naves sunt. Aegaeo mari traiecit Chium [1]. eodem Timasicrates Rhodius cum

1) Chium addidit Dukerus.

a. U. c. 562.
duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta[x] venit, deductusque ad Aemilium praesidii causa se missum ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiae naves excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. traiicienti Aemilio a Chio Samum duae Rhodiae quadriremes missae obviam ab Livio, et rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum postquam ventum est, accepta ab Livio classe, et sacrificio, ut assolet, rite facto, Aemilius consilium advocavit. ibi C. Livius (is enim est primus rogatus sententiam) neminem fidelius posse dare consilium dixit quam eum qui id alteri suaderet quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, et onerarias ducere multa saburra[y] gravatas, atque eas in faucibus portus supprimere[z]. et eo minoris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum longum et angustum et vadosum ostium portus sit. ita adempturum se maris usum
15 hostibus fuisse inutilemque classem facturum. nulli ea placere sententia. Eumenes rex quaesivit, quid tandem? ubi demersis navibus frenassent claustra maris, utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis terroremque hostibus praebendum, an nihilo minus tota classe portum obsessuri? sive[a] enim abscedant, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint, et minore molimento aperturi portum quam obstruatur? sin autem manendum ibi nihilo minus sit, quid attinere[b] claudi portum? quin contra illos tutissimo portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia praebente, quieta aestiva acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque obiectos, omnium in-

x) I. q. media nocte. y) Arena qua naves gravantur. z) I. e. demergere. a) Propter sequens sin ponendum erat h. l. si, quod illi respondeat; sed quia utraque orationis parte ostenditur sive maneant sive abeant inutile fore illud consilium, ponit sive ita ut alterum sive exspectandum sit, quod tamen mutatum est in sin quia, si verbotenus respicimus orationem, ex utraque condicione quam proponit diversa sequuntur cum tamen sive — sive duas coniungat condiciones ex quibus eadem res sequatur. b) Cf. X, 13. w.

opes, in assidua[c] statione futuros, ipsos magis alligatos impeditosque ne quid eorum quae agenda sint possint agere, quam ut hostes clausos habeant. Eudamus praefectus Rhodiae classis magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse quid censeret faciendum dixit. Epicrates Rhodius omissa in praesentia Epheso mittendam navium partem in Lyciam censuit, et Patara, caput gentis, in societatem adiungenda. in duas res magnas id usui fore: et Rhodios, pacatis contra[d] insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse; et eam classem quae in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidae coniungatur. haec maxime movit sententia. placuit tamen Regillum classe tota evehi ad portum Ephesi ad inferendum hostibus terrorem. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis et quattuor quadriremibus Rhodiis et duabus apertis Smyrnaeis in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire et omnia cum iis communicare consilia. civitates quas praetervectus est, Miletus Myndus Halicarnassus Cous Cnidus, imperata enixe fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul et ad quam rem missus esset iis exposuit, et consuluit eos. approbantibus cunctis, et ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus, navigat Patara. primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos; sperabantque subito terrore aliquid moturos. postquam circumagente se vento fluctibus dubiis volvi coeptum est mare, pervicerunt quidem remis ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante ostium[2] portus in salo stare poterant, aspero mari et nocte imminente. praetervecti moenia portum Phoenicunta, minus duum millium spatio inde distantem, petiere, navibus a maritima vi tutum: sed altae insuper imminebant rupes, quas celeriter oppidani, assumptis regiis militibus quos in praesidio habebant, ceperunt. adversus quos Livius, quanquam erant iniqua ac diffi- 16

2) ostium Drakenborchius: codices hostium.

c) Cf. XXXIV. 9. q. d) I. e. terris e regione insulae suae, ex adversa parte in terra continente sitis.

cilia ad exitus loca, Issaeos auxiliares et Smyrnaeorum expeditos iuvenes misit. ii, dum missilibus primo et adversus paucos levibus excursionibus lacessebatur magis quam conserebatur pugna, sustinuerunt certamen: postquam plures ex urbe affluebant et iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium ne et auxiliares circumvenirentur et navibus etiam ab terra periculum esset. ita non milites solum sed etiam navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in praelium eduxit. tum quoque anceps pugna fuit; neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario[e] praelio cecidit. postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi; et Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. inde in Telmissicum profecti sinum, qui latere uno Cariam altero Lyciam contingit[f], omissa Patara amplius tentandi spe Rhodii domum dimissi sunt, Livius praetervectus Asiam in Graeciam tramisit, ut conventis[g] Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam traiiceret.

17 Aemilius postquam omissas in Lycia res et Livium profectum in Italiam cognovit, cum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe et summa vi aggredi urbem statuit. Miletum et ceteram oram sociorum praetervecti in Bargylietico sinu exscensionem ad Iasum fecerunt. urbem regium tenebat praesidium; agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. missis deinde qui per colloquia principum et magistratuum tentarent animos, postquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. erant Iasensium exsules cum Romanis: frequentes Rhodios orare institerunt ne urbem et vicinam sibi et cognatam innoxiam perire sinerent. sibi exsilii nullam aliam causam esse quam fidem erga Romanos. eadem vi regiorum qua ipsi pulsi sint, teneri

e) Cf. XXII, 45. m. XXXI, 2. g. f) Cf. X, 21. q. g) Cf. supr. cp. 7.

a. C. 190.
eos qui in urbe maneant. omnium Iasensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugerent. Rhodii moti precibus, Eumene etiam rege assumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessae regio praesidio urbis casum miserando pervicerunt ut oppugnatione absisteretur. profecti inde, pacatis ceteris, cum oram Asiae legerent[h], Loryma (portus adversus[i] Rhodum est) pervenerunt. ibi in principiis[k] sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Aemilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello, ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia impune conari posset. movere ea Aemilium; vocatosque Rhodios cum percunctatus esset possetne Pataris universa classis in portu stare, cum respondissent non posse, causam nactus omittendae rei Samum reduxit naves.

Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per 18
omne hibernorum tempus exercitum in Aeolide continuisset partim sociis ferendo opem, partim, quos in societatem perlicere non poterat, depopulandis, transire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis et Rhodiis Lyciae maritima oppugnaret, statuit. ad Elaeam primo infestis signis accessit; deinde omissa oppugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandam. Attalus[l] primo stationibus ante urbem positis, et excursionibus equitum levisque armaturae, magis lacessebat quam sustinebat hostem. postremo cum per levia certamina expertus nulla parte virium se parem esse, intra moenia se recepisset, obsideri urbs coepta est. eodem ferme tempore et Antiochus ab Apamea profectus Sardibus primum, deinde haud procul Seleuci castris ad caput[m] Caici amnis stativa habuit cum magno exercitu mixto variis ex gentibus. plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quattuor millibus erat. hos paucis admixtis ad pervastandum passim Pergamenum agrum misit. quae

h) Cf. XXXIII, 41. p. i) Cf. XXXI, 46. z. k) Cf. VII, 12. s. XXVIII, 24. o. l) Eumenis frater. m) Cf. I, 51. d.

postquam Samum sunt nuntiata, primo Eumenes avocatus domestico bello cum classe Elaeam petit; inde cum praesto fuissent equites peditumque expediti, praesidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rursus levia per excursiones praelia fieri coepta, Eumene summae rei discrimen[n] haud dubie detractante. paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent, Elaeam ab Samo moverunt. quos ubi exposuisse copias Elaeae et tot classes in unum convenisse portum Antiocho allatum est, et sub idem tempus audivit consulem cum exercitu iam in Macedonia esse pararique quae ad transitum Hellesponti opus essent, tempus venisse ratus, priusquam terra marique simul urgeretur, agendi de pace, tumulum quendam adversus Elaeam castris cepit; ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elaeae moenia descendit, misso caduceatore ad Aemilium,
19 velle se de pace agere. Aemilius Eumene a Pergamo accito, adhibitis et Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud aspernari pacem, Eumenes nec honestum dicere esse eo tempore de pace agi, nec exitum rei imponi posse[o]. "qui enim" inquit "aut honeste, inclusi moenibus et obsessi velut[p], leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate senatus, non iussu populi Romani pepigerimus? quaero enim pace per te facta rediturusne extemplo in Italiam sis, classem exercitumque deducturus, an exspectaturus quid de ea re consuli placeat, quid senatus censeat aut populus iubeat? restat ergo[q] ut maneas in Asia, et rursus in hiberna copiae reductae omisso bello exhauriant commeatibus praebendis socios; deinde, si ita visum sit iis[r] penes quos potestas fuerit, instauremus novum de integro bellum, quod possumus, si ex hoc

n) I. e. discrimen certaminis cf. VII, 10. g. o) Sc. agenda pace. p) Dicit urbem velut obsessam, quia, ut supra dictum est, Antiochus haud procul ab urbe castra posuit. q) Scil. si de pace agere eamque pangere vis. r) Senatui populoque Romano nempe.

a. C. 190.
impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem diis volentibus perfecisse." haec sententia vicit, responsumque Antiocho est ante consulis adventum de pace agi non posse. Antiochus pace nequicquam tentata, evastatis Elaeensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto petit agrum opulentum quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatae. neque alio ullo loco Asiae maior regiis militibus parta est praeda. eodem Adramytteum, ut urbi praesidio essent, navibus circumvecti Aemilius et Eumenes venerunt.

Per eosdem forte dies Elaeam ex Achaia mille pe- 20
dites cum centum equitibus, Diophane omnibus iis copiis praeposito, accesserunt; quos egressos navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. veterani omnes et periti belli erant, et ipse dux Philopoemenis, summi tum omnium Graecorum imperatoris, discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumque et ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent reciperentque sese, sumpserunt. ad radices fere collis, in quo posita urbs est, regii succedebant. ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui procul iacularetur, excurrente. postquam semel compulsi metu se moenibus incluserunt, contemptus eorum et inde negligentia apud regios oritur. non[s] stratos, non infrenatos magna pars habebant equos. paucis ad arma et ordines relictis, dilapsi ceteri sparserant se toto passim campo, pars in iuvenales[t] lusus lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam[u] somno etiam strati. haec Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere et ad portam praesto esse iubet; ipse Attalum adit, et in animo sibi esse dixit hostium stationem tentare. aegre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adversus sexcentos, mille peditibus cum quattuor millibus pugnaturum[v] cerneret,

s) Utrumque non ad stratos et infrenatos (h. l. i. q. frenatos) non autem ad habebant referendum est. t) I. q. iuveniles. u) Cf. XXXI, 37. o. v) Sc. Diophanem.

porta egressus haud procul statione hostium, occasionem opperiens, consedit. et qui Pergami erant, amentiam magis quam audaciam credere esse; et hostes paullisper in eos versi, ut nihil moveri[w] viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquandiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, continuit: postquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quantum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites cum turma sua, quam posset effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque equite sublato, stationem hostium improviso invadit. non homines solum, sed equi etiam territi, cum vincula abrupissent, trepidationem et tumultum inter suos fecerunt. pauci stabant impavidi equi: eos ipsos non sternere, non infrenare aut escendere facile poterant, multo maiorem quam pro numero equitum terrorem Achaeis inferentibus. pedites[x] vero ordinati et praeparati sparsos per negligentiam et semisomnos prope adorti sunt. caedes passim fugaque per campos facta est. Diophanes secutus effusos quoad tutum fuit, magno Achaeorum genti decore parto (spectaverant enim e moenibus Pergami non viri modo sed feminae etiam) in praesidium
21 urbis redit. postero die regiae, magis compositae et ordinatae, stationes quingentis passibus longius ab urbe posuerunt castra; et Achaei eodem ferme tempore atque in eundem locum processerunt. per multas horas intenti utrinque velut iam futurum impetum exspectare: postquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis collatis abire agmine ad iter magis quam ad pugnam composito coepere. quievit Diophanes, dum in conspectu erant: deinde eodem quo pridie impetu in postremum agmen incurrit, tantumque rursus pavoris ac tumultus incussit, ut cum terga caederentur, nemo pugnandi causa restiterit. trepidantesque[y] et vix ordinem agminis servantes in

w) I. e. tentari. x) Diophanis nempe qui equites secuti erant. y) Verbum que, quod non referendum est ad antecedentia, respondet sequenti et, Livius enim, duo diversa duplici par-

a. C. 190.
castra compulsi sunt. haec Achaeorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra coegit.

Antiochus postquam Romanos et Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit, depopulatus agros. Peraeam inde coloniam Mitylenaeorum expugnavit. Cotton et Corylenus et Aphrodisias et Crene primo impetu captae sunt. inde per Thyatira Sardes rediit. Seleucus in maritima ora permanens aliis terrori aliis praesidio erat. classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elaeam redit. inde Phocaeam petentes ad insulam quam Bacchium vocant (imminet urbi Phocaeensium) appulerunt, et quibus ante abstinuerant templis signisque (egregie autem exornata insula erat) cum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserunt [z]. eam divisis inter se partibus cum oppugnarent, et videretur sine operibus, armis scalisque capi posse, missum ab Antiocho praesidium trium millium armatorum cum intrasset urbem, extemplo oppugnatione omissa classis ad insulam se recepit, nihil aliud quam depopulato circa urbem hostium agro. inde 22
placuit Eumenem domum dimitti et praeparare consuli atque exercitui quae ad transitum Hellesponti opus essent, Romanam Rhodiamque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret. rex Elaeam, Romani ac Rhodii Samum redierunt. ibi M. Aemilius frater praetoris decessit. Rhodii celebratis exsequiis, adversus classem quam fama erat ex Syria venire tredecim suis navibus et una Coa quinqueremi, altera Cnidia, Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. biduo antequam Eudamus cum classe ab Samo veniret, tredecim ab Rhodo naves cum Pamphilida praefecto adversus eandem Syriacam classem missae, assumptis navibus quattuor quae Cariae praesidio erant, oppugnantibus regiis Daedala et quaedam alia

dcula iungens, priori loco que, posteriori et adhibet, quod ei est familiarissimum; — sic non necesse est haec verba coniungi cum antecedentibus, et sunt, quod penderet ex verbo ut, mutare in sint. z) I. q. traiecerunt.

a. U. c. 562.
Peraeae [3] castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. additae huic quoque sunt ad eam classem quam habebat sex apertae naves. profectus cum, quantum accelerare poterat, maturasset, ad portum quem Megisten vocant praegressos consequitur. inde uno agmine Phaselidem cum venissent, optimum visum
23 est ibi hostem opperiri. in confinio Lyciae et Pamphyliae Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, et procul navium praebet prospectum. eo [a] maxime, ut in obvio classi hostium essent, electus locus est. ceterum, quod non providerunt, et loco gravi et tempore anni (medium enim aestatis erat), ad hoc [b] insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges, coeperunt. cuius pestilentiae metu profecti cum praeterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe audiunt ab Aspendiis ad Sidam hostes esse. tardius navigaverant regii adverso tempore Etesiarum, quod velut statum Favoniis ventis est. Rhodiorum duae et triginta quadriremes et quattuor triremes fuere, regia classis septem et triginta maioris formae navium erat, in quibus tres hepteres, quattuor hexeres [habebat]. praeter has decem triremes erant. et hi adesse hostes ex specula quadam cognoverunt. utraque classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, e portu movit; et postquam superavere Rhodii promontorium quod ab Sida prominet in altum, extemplo et conspecti ab hostibus sunt et ipsi eos viderunt. ab [c] regiis sinistro cornu, quod ab alto obiectum erat, Hannibal, dextro Apollonius purpuratorum [d] unus praeerat; et iam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. prima praetoria navis Eudami erat; cogebat agmen Chariclitus; Pamphilidas mediae classi praeerat. Eudamus postquam hostium aciem instructam et paratam ad con-

3) Peraeae Iac. Gronovius: codices per ea.

a) l. q. ideo. sic Cic. Quint. 2. Div. IX, 16. XIII, 70. Rosc. Am. 31. b) Cf. XXXV, 14. s. c) Cf. XXV, 19. r. XXXI, 24. e. I, 33. x. VIII, 17. d) Cf. XXX, 42. y.

a. C. 190.
currendum vidit, et ipse in altum evehitur, et deinceps quae sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere iubet. ea res primo tumultum praebuit: nam nec sic in altum evectus erat ut ordo omnium navium ad terram explicari posset; et festinans ipse praepropere cum quinque solis navibus Hannibali occurrit, ceteri quia in frontem dirigere iussi erant, non sequebantur. extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat; trepidantibusque iis inter se iam in dextro cornu adversus Hannibalem pugnabatur. sed momento temporis et na- 24
vium virtus et usus rei maritimae terrorem omnem Rhodiis dempsit. nam et in altum celeriter evectae naves locum post se quaeque venienti ad terram dedere; et si qua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat[e], aut libero inter ordines discursu praetervecta in puppim impetum dabat. maxime exterruit hepteris regia a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. itaque iam haud dubie dextrum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudine navium maxime Hannibal, ceteris omnibus longe praestantem, urgebat; et circumvenisset, ni signo sublato ex praetoria nave, quo dispersam classem in unum colligi mos erat, omnes quae in dextro[4 f] cornu vicerant naves ad opem ferendam suis concurrissent. tum et Hannibal, quaeque circa eum erant naves, capessunt fugam; nec insequi Rhodii ex magna parte aegris et ob id celerius fessis remigibus potuerunt. cum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes claudas mutilatasque naves apertis navibus remulco[g] trahentes, viginti paullo amplius integras abscedentes, e turri praetoriae navis silentio facto "exsurgite" inquit, "et egregium spectaculum capessite oculis." consurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hostium, prope una voce omnes ut sequerentur exclamaverunt.

4) dextro] altero Perizonius.

e) Cf. supr. f) Confudisse ut VII, 15. XXXIII, 9. h. l. videtur Livius exercituum cornua, ut observat Doer. g) Cf. XXV, 30. y.

a. U. c. 562.
ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat: Pamphilidam et Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, iussit. aliquandiu secuti sunt: postquam terrae appropinquabat Hannibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti hepterem captam, quae primo concursu icta erat, aegre Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam victoria laeti, quam alius alium accusantes quod, cum potuisset, non omnis summersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Hannibal ictus uno praelio adverso ne tum quidem praetervehi Lyciam audebat [5], cum coniungi veteri regiae classi quam primum cuperet. ne id ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad Patara et Megisten portum miserunt. Eudamum cum septem navibus maximis ex ea classe cui praefuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt, ut quantum consilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda.

25 Magnam Romanis laetitiam prius victoriae nuntius, deinde adventus attulit Rhodiorum. et apparebat, si ea cura [h] Rhodiis dempta esset, vacuos eos tuta eius regionis maria praestaturos. sed profectio Antiochi ab Sardibus, ne opprimerentur maritimae urbes, abscedere custodia Ioniae atque Aeolidis prohibuit. Pamphilidam cum quattuor navibus tectis ad eam classem quae circa Patara erat miserunt. Antiochus non civitatium modo, quae circa se erant, contrahebat praesidia; sed ad Prusiam Bithyniae regem legatos miserat litterasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat. venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum usquam orbis terrarum nisi Romanum imperium esset. Philippum et Nabin expugnatos; se tertium peti. ut quisque proximus ab oppresso sit, per omnes velut continens incendium pervasurum. ab se gradum in Bithyniam fore, quando [i] Eumenes in voluntariam servitutem concessisset. his motum Prusiam litterae Scipionis consu-

5) ictus — audebat] invictus — ambigebat Heusingerus.
h) Sc de Pataris. i) Cf. II. 29. u. XXXIII, 6. m.

a. C. 190.

lis, sed magis fratris eius Africani, ab suspicione tali averterunt; qui praeter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum maiestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse. Masinissam non in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis, a quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse; et esse eum non Africae modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuivis regum vel maiestate vel viribus parem. Philippum et Nabin, hostes bello superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum et filium obsidem redditum; et quasdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. in eadem dignitate et Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primum furor, deinde fraus Aetolorum absumpsisset. maxime confirmatus est animus regis, postquam ad eum C. Livius, qui praetor ante classi praefuerat, legatus ab Roma venit, et edocuit quanto et spes victoriae certior Romanis quam Antiocho et amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

Antiochus postquam a spe societatis Prusiae decidit, 26
Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quae per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam, magis[k] quia terrestribus copiis exercitum Romanum et duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse, quam quod res navalis ipsa per se aut tentata sibi unquam feliciter aut tunc magnae et certae fiduciae esset. erat tamen momentum in praesentia spei, quod et magnam partem Rhodiae classis circa Patara esse et Eumenem regem cum omnibus navibus suis consuli obviam in Hellespontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude praeparatam absumpta.

k) Sens. magis metu praelii contra terrestres Romanorum copias, quam fiducia de felici successu pugnae navalis. Doer.

a. U. c. 562.
his fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit. id oppidum Colophonium, mari imminens, abest a vetere Colophone duo ferme millia passuum. et ipsam urbem[1] suae potestatis esse volebat, adeo propinquam Epheso ut nihil terra marive ageret quod non subiectum oculis Colophoniorum ac per eos notum extemplo Romanis esset, quos audita obsidione non dubitabat ad opem sociae urbi ferendam classem a Samo moturos: eam occasionem Polyxenidae ad rem gerendam fore. igitur operibus oppugnare urbem aggressus, ad mare duabus partibus pariter munitionibus deductis, utrinque vineas et aggerem muro iniunxit et testudinibus arietes admovit. quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Aemilium, fidem praetoris populique Romani implorantes, miserunt. Aemilium et Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem quam Polyxenidam bis nequicquam ab se provocatum potestatem pugnae facturum esse; et turpe existimabat Eumenis classem adiuvare consulem ad traiiciendas in Asiam legiones, se Colophonis obsessae auxilio, incertam finem habituro, alligari. Eudamus Rhodius, qui et tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare et dicere quanto satius esse vel socios obsidione eximere, vel victam iam semel classem iterum vincere et totam maris possessionem hosti eripere, quam desertis sociis, tradita Antiocho Asia terra marique, in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli discedere.
27 profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant traiicere. id erat horreum Romanis, eoque omnes ex Italia missae onerariae dirigebant cursum. circumvecti ab urbe ad aversa[m] insulae (obiecta aquiloni ad[n] Chium et Erythras sunt) cum pararent traiicere, litteris certior fit praetor frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse, vinum

l) Sc. Colophonem. m) I. e. ad aversas insula partes cf. V, 29. a. n) I. q. versus.

portantes naves tempestatibus retentas esse. simul allatum est Teios regiae classi benigne commeatus praebuisse, quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repente avertit, aut volentibus iis usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. cum direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum apparuerunt, quas primo ex classe regia praetor esse ratus institit sequi. apparuit deinde piraticas celoces et lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis praeda revertentes, postquam videre ex alto classem, in fugam verterunt[o]. et celeritate superabant, levioribus et ad id fabrefactis navigiis, et propiores terrae erant. itaque priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt; unde se e portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur praetor. Myonnesus promontorium inter Teum Samumque est. ipse collis est in modum metae in acutum cacumen a fundo satis lato fastigatus: a continenti artae semitae aditum[p] habet; a mari exesae fluctibus rupes claudunt, ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quam quae in statione sunt naves promineant. circa ea appropinquare non ausae naves, ne sub ictu superstantium rupibus piratarum essent, diem trivere. tandem sub noctem vano incepto cum abstitissent, Teum postero die accessere; et in portu, qui ab tergo urbis est (Geraesticum ipsi appellant), navibus constitutis praetor ad depopulandum circa urbem agrum emisit milites. Teii, cum in oculis populatio 28
esset, oratores cum infulis et velamentis ad Romanum miserunt. quibus purgantibus civitatem omnis facti[q] dictique hostilis adversus Romanos, et iuvisse eos commeatu classem hostium arguit, et quantum vini Polyxenidae promisissent; quae si eadem classi Romanae darent, revocaturum se a populatione militem, sin minus, pro hostibus eos habiturum. hoc tam triste responsum cum rettulissent legati, vocatur in concionem a magi-

o) Cf. VII, 38. c. p) I. e. aditum qui constat ex arta semita. q) Pro: de omni facto dictoque hostili etc.

a. U. c. 562.
stratibus populus, ut quid agerent consultarent. eo forte die Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, postquam movisse a Samo Romanos audivit, et ad Myonnesum piratas persecutos Teiorum agrum depopulari, naves in Geraestico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) ancoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam[r] classem ad Samum circumsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic et Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci: promontoriis coeuntibus inter se ita clauditur portus ut vix duae simul inde naves possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, et denis navibus ad promontoria stantibus, quae ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panhormum fecerat, armatis in littora expositis terra marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni cum Teii facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis in eum portum qui ante urbem est classem transire. dicitur et Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum forte duae naves in arto ostio implicitos remos fregissent. et inter alia id quoque movit praetorem ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde An-
29 tiocho stativa habente. traducta classe ad urbem, ignaris omnibus, egressi milites nautaeque sunt ad commeatus et vinum maxime dividendum in naves, cum medio forte diei agrestis quidam ad praetorem adductus nuntiat alterum iam diem classem stare ad insulam Macrin, et paullo ante visas quasdam moveri tanquam ad profectionem naves. re subita perculsus praetor tubicines canere iubet, ut si qui per agros palati essent redirent; tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. haud secus quam in repentino incendio aut capta urbe trepidatur[s], aliis in ur-

r) Cf. supr 11. s) Cf. XXVIII, 30. v. I, 14. n.

a. C. 190.
bem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus; incertisque clamoribus, quibus ipsis tubae obstreperent, turbatis imperiis tandem concursum ad naves est. vix suam quisque noscere aut adire prae tumultu poterat; trepidatumque cum periculo et in mari et in terra foret, ni partibus divisis Aemilius cum praetoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequentes, suo quamque ordine in frontem instruxisset, Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut et sine trepidatione conscenderent, et ut quaeque parata esset, exiret navis. ita et explicuere ordinem primae in conspectu praetoris, et coactum agmen ab Rhodiis est; instructaque acies, velut cerneret regios, in altum processit. inter Myonnesum et Corycum promontorium erant, cum hostem conspexere. et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, et ipsa aciem adversam explicuit, laevo tantum evecta cornu ut amplecti et circuire dextrum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse aequare ordinem Romanos et tantum non iam circuiri ab dextro cornu, concitat naves (et erant Rhodiae longe omnium celerrimae tota classe), aequatoque cornu praetoriae navi, in qua Polyxenidas erat, suam obiecit. iam totis classibus simul ab omni parte pugna con- 30
serta erat. ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiae duae et viginti erant: hostium classis undenonaginta navium fuit, et maximae formae naves tres hexeres habebat, duas hepteres. robore navium et virtute militum Romani longe regios praestabant, Rhodiae naves agilitate et arte gubernatorum et scientia remigum. maximo tamen hostibus terrori fuere quae ignes prae se portabant; et quod unum iis ad Panhormum circumventis saluti fuerat[t], id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis adversi regiae naves, ne prora concurrerent, cum declinassent, neque ipsae ferire rostro hostem poterant et obliquas

t) Cf. supr. 11.

a. U. c. 562.
se ipsae ad ictus praebebant. et si qua concurrerat, obruebatur infuso igni; magisque ad incendium quam ad praelium trepidabant. plurimum tamen, quae solet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hostium Romani cum rupissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodios regiis sese obiecere; momentoque temporis et media acies Antiochi et laevo in cornu circumventae naves mergebantur. dextra pars integra sociorum magis clade quam suo periculo terrebatur. ceterum postquam alias circumventas, praetoriam navem Polyxenidae relictis sociis vela dantem videre, sublatis raptim dolonibus[u] (et erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis, quarum decem tres captae in potestatem hostium venerunt, ceterae incensae aut demersae. Romanorum duae naves fractae sunt, vulneratae aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora ictu ipso excussa e nave sua unco dente, velut manu ferrea iniecta, alligavit alterius proram; inde tumultu iniecto cum divellere se ab hoste cupientes inhiberent[v] Rhodii, tractum ancorale[w] et implicitum remis latus alterum detersit[x]; debilitatam ea ipsa, quae icta cohaeserat, navis cepit. hoc maxime modo ad Myonnesum navali praelio pugnatum est.

31 Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus longinqua tueri diffidebat se posse, praesidium ab

u) Cf. XXXVI, 44. v) Cic. ad Att. XIII, 51. dicit: inhibere est verbum totum nauticum; quamquam id quidem sciebam: sed arbitrabar, sustineri remos, cum inhibere essent remiges iussi. — Inhibitio autem remigum motum habet, et vehementiorem quidem remigationis, navem convertentis ad puppim. w) Ancorale, pro substantivum positum est ipse funis ancoralis. Dictum est ut *hastile*. Nam ut *hastile* intelligit *lignum*, sic ancorale subaudit retinaculum. Id igitur ancorale, excussa ancora in navem hosticam Sidoniam, cum in puppem remigarent Rhodii, tractum ab ancora inde religata, et dum praepropere et tumultuose evolvitur, magna parte delapsum in mare ab latere uno navis, atque ita implicitum remis eiusdem id ipsum detersit, claudamque navem fecit. Gronov. x) Cf. XXXVI, 44. e.

Lysimachea, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio iussit. non enim tueri solum Lysimacheam a primo impetu Romanorum facile erat, sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, et obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, et interim spem pacis per occasiones tentare. nec Lysimacheam tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit et Sardes recepit se; atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia arcesserent, et quocunque alio poterat ad copias contrahendas, in unum iam consilium, ut acie dimicaret, intentus misit[y].

Regillus Aemilius post victoriam navalem profectus Ephesum, directis[z] ante portum navibus, cum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, quo ante navale praelium cursum ab Samo intenderat, navigat. ibi naves in praelio quassatas cum refecisset, L. Aemilium Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum traiiciendum misit, Rhodios parte praedae et spoliis navalibus decoratos domum redire iubet. Rhodii impigre praevertere, ad traiiciendasque copias consulis iere; atque eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. classis Romana ab Chio Phocaeam traiecit. in sinu maris intimo posita haec urbs est, oblonga forma. duum millium et quingentorum passuum spatium murus amplectitur; coit deinde ex utraque parte in artiorem velut cuneum: Lamptera ipsi appellant. mille et ducentos passus ibi latitudo patet; inde in altum lingua mille passuum excurrens medium fere sinum velut nota distinguit; ubi cohaeret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, ab re appellant Naustathmon, quia ingentem vim navium capit; alter prope ipsum Lamptera est. hos por- 32
tus tutissimos cum occupasset Romana classis, priusquam

y) Cf. VIII, 23. b. z) I. e. acie instructis. Is enim mos antiquis fuit, ut victores in conspectu eorum qui victi essent, instruerentur, et ea re confessionem victoriae ab hoste elicerent.

a. U. c. 562.
aut scalis aut operibus moenia aggrederetur, mittendos censuit praetor qui principum magistratuumque animos tentarent. postquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. altera pars infrequens aedificiis erat; templa deum aliquantum tenebant loci: ea[a] prius ariete admoto quatere muros turresque coepit. dein cum eo multitudo occurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries. et iam utrinque sternebantur muri. ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam adscensum in muros tentarent, adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile appareret plus in armis et virtute quam in moenibus auxilii esse. coactus ergo periculo militum praetor receptui cani iussit, ne obiiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. dirempto praelio, ne tum quidem ad quietem versi, sed undique omnes ad munienda et obmolienda[b] quae ruinis strata erant concurrerunt. huic operi intentis supervenit Q. Antonius, a praetore missus, qui castigata pertinacia eorum maiorem curam Romanis quam illis ostenderet esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem iis dare eadem condicione, qua prius C. Livii in fidem venissent, se tradendi. haec cum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem nihil in eo esse praesidii rettulerant, tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. cum signa in urbem inferrentur et pronuntiasset praetor parci se deditis velle, clamor undique est sublatus, indignum facinus esse Phocaeenses, nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impune eludere[b]. ab hac voce, velut signo a praetore dato, ad diripiendam urbem passim discurrunt. Aemilius primo resistere et revocare dicendo captas, non deditas diripi urbes; et in his tamen imperatoris, non militum arbitrium esse. postquam ira et avaritia

a) Sc. ea parte. b) I. e. obiectis molibus obstruenda, ne aditus pateret. Doer. c) Sc. Romanos.

imperio potentiora erant, praeconibus per urbem missis liberos omnes in forum ad se convenire iubet, ne violarentur; et in omnibus quae ipsius potestatis fuerunt, fides constitit praetoris. urbem agrosque et suas leges iis restituit; et quia iam hiems appetebat, Phocaeae portus ad hibernandum classi delegit.

Per idem fere tempus consuli, transgresso Aenio- 33
rum Maronitarumque fines, nuntiatur victam regiam classem ad Myonnesum relictamque a praesidio Lysimacheam esse. id multo quam[c] de navali victoria laetius fuit, utique[d] postquam eo venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus velut in adventum exercitus praeparatis eos excepit, ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe proposuerant sibi. ibi paucos dies stativa habuere, impedimenta aegrique ut consequerentur, qui passim per omnia Thraciae castella, fessi morbis ac longitudine viae, relicti erant. receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum Hellespontum perveniunt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad traiiciendum praeparatis, velut in pacata littora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, sine tumultu traiecere. ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus tum in Asiam; quam rem magni certaminis futuram crediderant. stativa deinde ad Hellespontum aliquandiu habuerunt, quia dies forte quibus ancilia moventur[e] religiosi[f] ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia salius erat, disiunxerant[g] ab exercitu; causaque et is ipse morae erat, dum consequeretur.

Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra 34
venerat Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata; quam impetrabilem fore magnam ei spem attulit mora et cunctatio Romanorum, quos, simul Asiam attigissent,

c) Cum praecesserit nuntiatur victam regiam classem, facile hic intelligi potest: quam *quod nuntiatum fuerat* de navali victoria. d) Cf. V, 25. d. VIII, 7. o. e) Cf. I, 20. t. f) Cf. VI, 1. f. g) Nam non licebat Saliis per eos dies e loco, in quo erant, discedere. P. S. Africanus autem adhuc in Europa erat, cum dies illi incidissent. Duk.

a. U. c. 562.
effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. statuit tamen non prius consulem adire quam P. Scipionem; et ita mandatum ab rege erat. in eo maximam spem habebat, praeterquam quod et magnitudo animi et satietas gloriae placabilem eum maxime faciebat, notumque erat gentibus qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset, etiam[h] quod filius eius captus in potestate regis erat. is ubi et quando et quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat. alii principio belli, a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt; alii, postquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obviam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapsum ex equo, cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret[i] hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberalius neque benignius haberi colique adolescentem, quam cultus est, potuisse. ob haec cum adventum P. Scipionis legatus exspectasset, ubi is venit, consulem adit, petitque ut
35 mandata audiret. advocato frequenti consilio legati verba sunt audita. is, multis ante legationibus nequicquam ultro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse dixit, quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim et Lampsacum et Alexandream Troadem et Lysimacheam in Europa iactatas in illis disceptationibus esse. quarum Lysimachea iam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent; eas quae in Asia sint civitates tradere paratum esse, et si quas alias Romani, quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. impensae quoque in

h) Repetendum est ex antecedentibus: in eo. i) Exspectandum esset: *mansisset* pro maneret, et *fuisset* pro esset; observandum autem est, Livium h. l. ex sententia quasi eorum loqui, qui tum ita loqui potuerant, eum omnino rem tanquam praesentem narrare, ubi imperfectum adhibendum erat; quod fieri solet si rem praeteritam in mentem vividius revocare volumus.

bellum factae partem dimidiam regem praestaturum populo Romano. hae condiciones erant pacis. reliqua oratio fuit, ut memores rerum humanarum et suae fortunae moderarentur et alienam ne urgerent. finirent Europa imperium: id quoque immensum esse. et parari singula acquirendo facilius potuisse quam universa teneri posse. quodsi Asiae quoque partem aliquam abstrahere velint, dummodo non dubiis regionibus[k] finiant, vinci suam temperantiam Romana cupiditate pacis et concordiae causa regem passurum. ea quae legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis visa. nam et impensam quae in bellum facta esset omnem praestare regem aequum censebant, cuius culpa bellum excitatum esset; et non Ionia modo atque Aeolide deduci debere regia praesidia, sed sicut Graecia omnis liberata esset, ita quae in Asia sint omnes liberari urbes. id aliter fieri non posse quam ut cis Taurum montem possessione Asiae Antiochus cedat.

Legatus postquam nihil aequi in consilio impetrare 36
se censebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. omnium primum filium ei sine pretio redditurum regem dixit; deinde ignarus et animi Scipionis et moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, et nomine tantum regio excepto societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. ad ea Scipio "quod Romanos omnes, quod me, ad quem missus es, ignoras, minus miror, cum te fortunam eius a quo venis ignorare cernam. Lysimachea tenenda erat, ne Chersonesum intraremus, aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam traiceremus, si pacem tanquam ab sollicitis de belli eventu petituri eratis. concesso vero in Asiam transitu, et non solum frenis sed etiam iugo accepto, quae disceptatio ex aequo, cum imperium patiendum sit, relicta est? ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo: aliis deos precor ne unquam fortuna egeat mea; animus

k) I. e. regionibus haud ambigue, sed certo constitutis. Regiones non dubiae sunt fines certi, de quibus ambigi nequit. Doer.

certe non egebit. pro tanto in me munere gratum me in se esse sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit. publici nec habebo quicquam ab illo nec dabo. quod in praesentia dare possim, fidele consilium est. abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis condicionem nullam recuset." nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam[l] ratum, quando perinde ac victo iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in praesentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit.

37 Consul omnibus praeparatis ad proposita exsequenda cum ex stativis movisset, Dardanum primum, deinde Rhoeteum, utraque civitate obviam effusa, venit. inde Ilium processit, castrisque in campo qui est subiectus moenibus positis, in urbem arcemque cum escendisset, sacrificavit Minervae praesidi arcis, et Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos praeferentibus, et Romanis laetis origine sua. inde profecti sextis castris[m] ad caput Caici amnis pervenerunt. eo et Eumenes rex, primo conatus ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elaeam, adversis deinde ventis cum aliquot diebus superare[n] Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat consul, in eadem stativa rediit. inde plurium dierum praeparatis cibariis consilium erat ire ad hostem, priusquam hiems opprimeret.

Regia castra circa Thyatira erant. ibi cum audisset Antiochus P. Scipionem aegrum Elaeam delatum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit. non animo solum patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit; satiatusque tandem complexu filii

l) Cf. I, 23. o. XXXI, 35. i. m) Sic XXXVIII, 24. castra pro itinere, quod exercitus uno die conficit, usurpantur, quia quotidie confecto itinere castra ponebantur. n) Cf. XXX, 39. o.

"renuntiate" inquit "gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse quam ut suadeam ne ante in aciem descendat quam in castra me redisse audierit." quanquam sexaginta duo millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunae posuerat subsidia, recepit se, et transgressus Phrygium amnem circa Magnesiam quae ad Sipylum est posuit castra; et ne, si extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam sex cubita altam, duodecim latam cum duxisset, extra duplex vallum fossae circumdedit; interiore labro murum cum turribus crebris obiecit, unde facile arceri transitu fossae hostis posset.

Consul circa Thyatira regem esse ratus, continuis 38
itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde cum profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quattuor millia ab hoste, posuit castra. eo mille ferme equites (maxima pars Gallograeci erant, et Dahae quidam aliarumque gentium sagittarii equites intermixti) tumultuose amne traiecto in stationes impetum fecerunt. primo turbaverunt incompositos: deinde cum longius certamen fieret, Romanorum ex propinquis castris facili subsidio cresceret numerus, regii fessi iam et plures non sustinentes, recipere se conati circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, et duo millia fere et quingentos passus ab hoste posuerunt castra. metantibus et muniendo occupatis tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere. aliquanto pauciores qui in statione erant, duo tamen millia, per se, nullo a munimento castrorum milite avocato, et primo aequum praelium sustinuere, et crescente certamine pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. per quatriduum insequens instructae utrinque acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in medium

a. U. c. 562.
campi. Antiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abessent.

39 Consul postquam detractari certamen vidit, postero die in consilium advocavit. quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret? instare hiemem: aut sub pellibus habendos milites fore, aut si concedere in hiberna vellent, differendum esse in aestatem bellum. nullum unquam hostem Romani aeque contempserunt. conclamatum undique est, duceret extemplo et uteretur ardore militum; qui, tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in praelium hostis non exiret. Cn. Domitius [o] ad explorandum iter, et qua parte adiri vallum hostium posset, missus, postquam omnia certa rettulit, postero die propius admoveri castra placuit. tertio signa in medium campi prolata et instrui acies coepta est. nec Antiochus ultra tergiversandum ratus, ne et suorum animos minueret detractando certamen et hostium spem augeret, et ipse copias eduxit, tantum progressus a castris ut dimicaturum appareret.

Romana acies unius prope formae fuit et hominum et armorum genere. duae legiones Romanae, duae socium [6] [p] ac Latini nominis erant; quina millia et quadringenos singulae habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: hastatorum prima signa, deinde principum erant; triarii postremos claudebant. extra hanc veluti iustam aciem a parte dextra consul Achaeorum caetratis immixtos auxiliares [q] Eumenis, tria millia

6) duae socium] duae alae socium Creverius.

o) Intelligi videtur Cn. Domitius Ahenobarbus, qui biennio ante consul creatus Boios ad deditionem adegit. cf. XXXV, 10. et 40. anno autem proximo, dimisso exercitu, ex provincia Romam decessit. cf. XXXVI, 37. Drakenb. p) Aliarum gentium quam Romanorum, legiones memorari, dudum viri docti monuerunt. Nondum tamen notavi, sociorum nominis Latini, qui exercitui Romano iungebantur, legiones memorari. Assentior itaque Crevierio. Drakenb. q) Auxiliares Eumenis sunt Pergameni, quos Eumenes Romanis adversus An-

ferme peditum, aequata fronte instruxit; ultra eos equitum minus tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat; extremos Tralles[r] et Cretenses (quingentorum utrique numerum explebant) statuit. laevum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripaeque deruptae claudebant: quattuor tamen inde turmae equitum oppositae. haec summa copiarum erat Romanis, et duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant. hi praesidio castris relicti sunt. sedecim elephantos post triarios in subsidio locaverunt. nam praeterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quattuor et quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt, sive quia magnitudine (longe enim illi praestant) sive robore animorum vincuntur.

Regia acies varia magis multis gentibus, dissimili-40
tudine armorum auxiliorumque erat. decem et sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitae appellabantur. haec media acies fuit, in fronte in decem partes divisa. partes eas interpositis binis elephantis distinguebat[s]. a fronte introrsus in duos et triginta ordines armatorum acies patebat. hoc et roboris in regiis copiis erat, et perinde cum alia specie tum eminentibus inter armatos elephantis magnum terrorem praebebat. ingentes ipsi erant: addebant speciem frontalia et cristae et tergo impositae turres turribusque superstantes praeter rectorem quaterni armati. ad latus dextrum phalangitarum mille et quingentos Gallograecorum equites[7] opposuit. his tria millia equitum[7][t] loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiun-

7) equites et equitum Sigonius: codices pedites et peditum.

tiochum auxilio attulit, non vero Achaei qui Eumeni opem tulerunt. Drakenb. r) Illyriae gens, ut monet Sigon. s) Rex nempe Antiochus, qui intelligendus est infra quoque ad opposuit et adiunxit. t) Satis constat si sententiam sequi auctoris volumus, quingentos equites, et tria millia

a. U. c. 562.
xit. addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant, lecti viri, et eiusdem regionis mixti multarum gentium equites. continens his grex sedecim elephantorum est oppositus in subsidiis. ab eadem parte, paullulum producto cornu, regia cohors erat: argyraspides a genere armorum appellabantur. Dahae deinde, equites sagittarii, mille et ducenti. tum levis armatura trium millium, pari ferme numero pars Cretenses pars Tralles. duo millia et quingenti Mysi sagittarii his adiuncti erant. extremum cornu claudebant quattuor millia mixti Cyrtaei funditores et Elymaei sagittarii. ab laevo cornu phalangitis adiuncti erant Gallograeci equites[8] mille et quingenti et similiter his armati duo millia Cappadocum: ab Ariarathe missi erant regi. inde auxiliares mixti omnium generum duo millia et septingenti, et tria millia cataphractorum equitum, et mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis[u] suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus et Lydis immixti. ante hunc equitatum falcatae quadrigae[v] et cameli, quos appellant dromadas. his insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. inde alia multitudo, par ei quae in dextro cornu erat, primi Tarentini, deinde Gallograecorum equitum duo millia et quingenti, inde Neocretes mille, et eodem armatu Cares et Cilices mille et quingenti, et totidem Tralles, et tria millia caetratorum: Pisidae hi erant et Pamphylii et Lycii. tum Cyrtaeorum et Elymaeorum paria in dextro cornu locatis auxilia, et sexdecim elephanti mo-
41 dico intervallo distantes. rex ipse in dextro cornu erat;

8) equites] pedites ante Sigonium.
equitum esse legendum. Quin etiam equitibus ab utraque parte Gallograecis phalangem clausam atque munitam fuisse, tradit Appianus. B. Syr. p. 107. De Agemate cf. XLII, 51. Sigon. u) Sc. instructa; suis equorumque, tam equitum quam equorum; alio haud dissimili habitu, dum ceterus habitus cataphractorum habitui haud dissimilis fuit. Doer. v) De his falcatis quadrigis cf. cp. seq. et Curt. IV, 9. 4.

a. C. 190.

Seleucum filium et Antipatrum fratris filium in laevo praeposuit: media acies tribus permissa, Minioni[w] et Zeuxidi et Philippo magistro elephantorum.

Nebula matutina, crescente die levata in nubes, caliginem dedit; humor inde, ab austro velut, perfudit omnia. quae nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. nam et obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum; et humor, toto fere gravi armatu, nihil gladios aut pila hebetabat. regii tam lata acie ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur; et humor arcus fundasque et iaculorum amenta emollierat. falcatae quoque quadrigae, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. armatae autem in hunc maxime modum erant. cuspides circa temonem ab iugo decem[9] cubita exstantes velut cornua habebant, quibus quicquid obvium daretur transfigerent. et in extremis iugis binae circa eminebant falces, aequata[x] iugo, altera inferior in terram devexa, illa ut quicquid ab latere obiiceretur abscinderet, haec ut prolapsos subeuntesque contingeret. item ab axibus rotarum utrinque binae eodem modo diversae deligabantur falces. sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut in medio locatae forent, per suos agendae eran , in prima acie, ut ante dictum est, locaverat rex. quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnae, et quam anceps esset auxilii genus, si quis pavorem magis equis iniiceret quam iusta adoriretur pugna, Cretenses sagittarios funditoresque et iaculatores equitum, non confertos sed quam maxime possent dispersos, excurrere iubet, et ex omnibus simul partibus tela ingerere. haec velut procella partim vulneribus missilium undique coniectorum partim clamoribus dissonis ita consternavit equos, ut repente velut effrenati passim incerto cursu ferrentur; quorum impetus et levis armatura et expediti funditores et velox

9) decem] duo Heusingerus.

w) Cf. XXXV, 15. x) I. e. ita accommodata iugo, ut pari cum eo a terra altitudine promineret. Doer.

a. U. c. 562.
Cretensis momento declinabant; et eques insequendo tumultum ac pavorem equis camelisque, et ipsis simul consternatis, augebat, clamore et ab alia circumstantium turba multiplici adiecto. ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigae; amotoque inani ludibrio, tum demum ad iustum praelium signo utrinque dato
42 concursum est. ceterum vana illa res verae mox cladis causa fuit. auxilia enim subsidiaria, quae proxima locata erant, pavore et consternatione quadrigarum territa, et ipsa in fugam versa nudarunt omnia usque ad cataphractos equites. ad quos cum dissipatis subsidiis pervenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt: alii fusi sunt, alii propter gravitatem tegumentorum armorumque oppressi sunt. totum deinde laevum cornu inclinavit; et turbatis auxiliaribus qui inter equites et quos appellant phalangitas erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. ibi simul perturbati ordines et impeditus intercursu suorum usus praelongarum hastarum (sarissas y Macedones vocant), intulere signa Romanae legiones, et pila in perturbatos coniecere. ne interpositi quidem elephanti militem Romanum deterrebant, assuetum iam ab Africis bellis et vitare impetum belluae, et ex transverso aut pilis incessere, aut si propius subire posset, gladio nervos incidere. iam media acies fere omnis a fronte prostrata erat, et subsidia circuita ab tergo caedebantur, cum in parte alia fugam suorum et prope iam ad ipsa castra clamorem paventium accepere. namque Antiochus a dextro cornu, cum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret praeter quattuor turmas equitum, et eas, dum applicant se suis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis et cataphracto equitatu fecit. nec a fronte tantum instabat, sed circumito a flumine cornu iam ab latere urgebat, donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad
43 castra compulsi sunt. praeerat castris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post paucos an-

y) Cf. XXXVI, 18.

nos pontifex maximus factus est. is qua fugam cernebat suorum, cum praesidio omni occurrit; et stare primo, deinde redire in pugnam iubebat, pavorem et turpem fugam increpans. minae[z] exinde erant, in perniciem suam caecos ruere, ni dicto parerent. postremo dat signum suis ut primos fugientium caedant, turbam insequentium ferro et vulneribus in hostes redigant. hic maior timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primo constiterunt; deinde et ipsi rediere in pugnam, et Aemilius cum suo praesidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse[a] sequenti regi acriter restitit. et Attalus Eumenis frater a dextro cornu, a quo laevum hostium primo impetu fugatum fuerat, ut ab sinistro fugam suorum et tumultum circa castra vidit, in tempore[b] cum ducentis equitibus advenit. Antiochus postquam et eos quorum terga modo viderat, repetentes pugnam et aliam et a castris et ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum, quos in media maxime acie cumulaverant, ubi et robur fortissimorum virorum et arma gravitate fugam impedierant, pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde et alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem, et postremos, ut quosque adepti sunt, caedunt. ceterum fugientibus maior pestis intermixtis quadrigis elephantisque et camelis erat, et sua ipsorum turba, cum solutis ordinibus, velut caeci super alios alii ruentes, incursu belluarum obtererentur. in castris quoque ingens et maior prope quam in acie caedes est edita. nam et primorum fuga in castra maxime inclinavit; et huius fiducia multitudinis, qui in praesidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloque, quae se impetu ipso capturos crediderant, Romani, postquam tandem perruperunt, ab ira[c] graviorem ediderunt caedem. ad quinquaginta millia pe- 44

z) Revocavit porro Aemilius a fuga milites, periculo ante oculos posito, in perniciem etc. Doer. a) Sic XL, 48. et XLIII, 23. effuse sequi dicuntur fugantes. b) Cf. IX, 18. s. X, 14. f. c) Cf. XXIV, 30. n. I, 1. l.

a. U. c. 562.
ditum caesa eo die dicuntur, equitum tria millia; mille et quadringenti capti, et quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quattuor et viginti equites; et de Eumenis exercitu quinque et viginti.

Et illo quidem die victores, direptis hostium castris, cum magna praeda in sua reverterunt; postero die spoliabant caesorum corpora et captivos contrahebant. legati ab Thyatira et Magnesia ab Sipylo ad dedendas urbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu armatorum media ferme nocte Sardes contendit. inde, cum audisset Seleucum filium et quosdam amicorum Apameam praegressos, et ipse quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiae praeposito; quibus spretis, consensu oppidanorum et militum qui in arce erant, legati
45 ad consulem missi sunt. sub idem fere tempus et ab Trallibus et Magnesia quae super Maeandrum est et ab Epheso legati ad dedendas urbes venerunt. reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna, et classe usque ad Patara Lyciae pervectus, metu stationis Rhodiarum navium quae ad Megisten erat, in terram egressus cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiae civitates in fidem consulis dicionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat. eo et P. Scipio ab Elaea, cum primum pati laborem viae potuit, venit.

Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petiit impetravitque ut oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeuxis, qui praefectus Lydiae fuerat, et Antipater fratris filius venerunt. prius Eumene convento [d], quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, et placatiore eo et sua et regis spe invento, tum P. Scipionem et per eum consulem adierunt; praebitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, "non tam quid ipsi dicamus habemus" inquit Zeuxis, "quam

d) Cf. supr. cap. 7. c.

a. C. 190.

ut a vobis quaeramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare a victoribus possimus. maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis. quanto id maiore et placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quae vos dominos orbis terrarum fecit? positis iam adversus omnes mortales certaminibus, haud secus quam deos consulere et parcere vos generi humano oportet." iam antequam legati venirent, decretum erat quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur. "Romani ex iis quae in deum immortalium potestate erant, ea habemus quae dii dederunt. animos, qui nostrae mentis[e] sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusque; neque eos secundae res extulerunt nec adversae minuerunt. eius rei, ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis testem darem, nisi vos ipsos dare possem. postquam traiecimus Hellespontum, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, cum communis Mars et incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete; Asia omni quae cis Taurum montem est decedite. pro impensis deinde in bellum factis quindecim millia talentum Euboicorum dabitis, quingenta praesentia, duo millia et quingenta, cum senatus populusque Romanus pacem comprobaverint; millia[f] deinde talentum per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta talenta, et quod frumenti reliquum ex eo quod patri debitum est, placet. haec cum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis: sed nunquam satis liquebit nobis ibi pacem esse populo Romano, ubi Hannibal erit. eum ante omnia

e) I. e. qui a mente nostra proficiscuntur, quos mens nostra temperat atque regit. Doer. f) I. e. mille talenta quoque anno; sic Latini semper fere ubi de millibus sermo est numeros cardinales pro distributivis (*milleni* enim apud Plaut. Bacch. IV, 9, 4. et apud Prisc. de Fig. Num. VI, 14. solum invenitur) usurpant. cf. Liv. XXII, 36.

a. U. c. 562.
deposcimus. Thoantem quoque Aetolum, concitorem Aetolici belli, qui et illorum fiducia vos et vestra illos in nos armavit, dedetis, et cum eo Mnasilochum Acarnana et Chalcidenses Philonem et Eubulidam. in deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit quam facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi quam a mediis ad ima praecipitari." cum iis mandatis ab rege missi erant legati ut omnem pacis condicionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. consul in hiberna exercitum Magnesiam ad Maeandrum et Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt, et legati qui Romam irent venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam quo legati regis. secutae eos sunt legationes omnium Asiae populorum.

46 Dum haec in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt, Q. Minucius ex Liguribus, M'. Acilius ex Aetolia. auditis utriusque rebus gestis Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus; isque triumphans de rege Antiocho et Aetolis urbem est invectus. praelata in triumpho sunt signa militaria ducenta triginta; et argenti infecti[g] tria millia pondo, signati tetrachmum[h] Atticum centum tredecim millia, cistophori[i] ducenta quadraginta novem; vasa argentea caelata multa magnique ponderis. tulit et supellectilem regiam argenteam ac vestem magnificam; coronas aureas, dona sociarum civitatium, quadraginta quinque; spolia omnis generis. captivos nobiles, Aetolos et regios duces, sex et triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies, cum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum,

g) Cf. XXXIV, 10 u. h) Cf. XXXIV, 52. i) Cistophorus est nummus Graecus Asiaticus, qui nomen habet a *cista mystica*, quae in hoc genere nummorum conspicitur; ut docet Ernesti in clav. Cic.

a. C. 190.

qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus et spectaculo[k] et fama rerum triumphus fuit.

Huius triumphi minuit laetitiam nuntius ex Hispania tristis, adversa pugna in Bastetanis, ductu L. Aemilii proconsulis[l], apud oppidum Lyconem cum Lusitanis sex millia de exercitu Romano cecidisse; ceteros paventes intra vallum compulsos aegre castra defendisse, et in modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. haec ex Hispania nuntiata. ex Gallia legatos Placentinorum et Cremonensium L. Aurunculeius praetor in senatum introduxit. iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus aliis morbo absumptis, quosdam taedio accolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus uti C. Laelius consul, si ei videretur, sex millia familiarum conscriberet, quae in eas colonias dividerentur; et ut L. Aurunculeius praetor triumviros crearet ad eos colonos deducendos. creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo. haud ita multo post, cum iam 47
consularium comitiorum appeteret tempus, C. Laelius consul ex Gallia Romam rediit. is non solum ex facto absente se senatus consulto in supplementum Cremonae et Placentiae colonos scripsit; sed ut novae coloniae duae in agrum qui Boiorum fuisset deducerentur, et rettulit et auctore eo patres censuerunt.

Eodem tempore L. Aemilii praetoris litterae allatae de navali pugna ad Myonnesum facta, et L. Scipionem consulem exercitum in Asiam traiecisse. victoriae navalis ergo in diem unum supplicatio decreta est; in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera et laeta eveniret. vicenis maioribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare consul est iussus. inde consularia comitia magna contentione habita. M. Aemilius Lepidus petebat adversa hominum fama[m], quod provinciam Sici-

k) l. e. adspectu. l) Fuit revera *praetor* ut apparet ex XXXVI, 2. sed cf. de hac re XXXV, 22. l. m) l. e. adversis sententiis hominum, dum iudicia hominum adversabantur petitioni eius. Sic fama de opinione, de sententia quam

a. U. c. 563.
liam petendi causa, non consulto senatu ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messalla. Fulvius consul unus creatur, cum ceteri centurias non explessent[n]; isque postero die Cn. Manlium Lepido deiecto[o] (nam Messalla tacuit)[p] collegam dixit[q]. praetores exinde facti duo Q. Fabii, Labeo et Pictor (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat), M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsaeus, L. Baebius Dives.

48 M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Vulsone consulibus Valerius Antias auctor est rumorem celebrem Romae fuisse, et pene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa consulem L. Scipionem, et cum eo P. Africanum, in colloquium evocatos regis et ipsos comprehensos esse, et ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata et deletas omnes copias Romanorum esse. ob haec Aetolos sustulisse animos et abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam et in Dardanos et in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos. haec qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio propraetore ex Aetolia missos esse. subtexit[r] deinde fabulae huic, legatos Aetolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege et exercitum deletum esse; Aetolos respondisse ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. rumoris huius quia

habent homines de aliqua re adhibetur. Caes. B. C. I, 82. ubi dicitur: contra opinionem famamque omnium; et Cic. Harusp. 10. n) Cf. III, 64. y. o) Cf. III, 35. m. p) I. e. abstitit a petitione. q) Collegam dixit non interpretandum est ut sit: nominavit sine comitiis, quemadmodum consules dictatorem dicunt; huic interpretationi enim repugnat XXII, 35.; nam consul qui unus creatus erat, sibi collegam cooptare non potuit, sed lege iubebatur sibi alio die collegam subrogare, i. e. debebat eum renuntiare, qui altero die populi suffragiis in comitiis creatus erat; ita locutionem collegam dicere h. l. interpretantur Gruchius et Duk. r) Valerius Antias nempe, quem initio capitis commemoravit.

neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit nec pro vana praetermissa.

Aetoli legati in senatum introducti, cum et causa 49
eos sua et fortuna hortaretur ut confitendo seu suae culpae seu errori veniam peterent supplices, orsi a beneficiis in populum Romanum, et prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, et offenderunt aures insolentia sermonis, et eo vetera et oblitterata repetendo rem adduxerunt, ut haud paullo plurium maleficiorum gentis quam beneficiorum memoria subiret animos patrum, et quibus misericordia opus erat, iram et odium irritarent. interrogati ab uno senatore permitterentne arbitrium de se populo Romano, deinde ab altero habiturine eosdem quos populus Romanus socios et hostes essent, nihil ad ea respondentes egredi templo[s] iussi sunt. conclamatum deinde prope ab universo senatu est totos adhuc Antiochi Aetolos esse, et ex unica ea spe pendere animos eorum. itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum perdomandosque feroces animos esse. etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiae atque Athamaniae bellum inferebant. senatus consultum in M'. Acilii sententiam, qui Antiochum Aetolosque devicerat, factum est, ut Aetoli eo die iuberentur proficisci ab urbe et intra quintum decimum diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus, denuntiatumque, si qua deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris qui eam provinciam obtineret, et cum legato Romano, venisset Romam, pro hostibus omnes futuros. ita dimissi Aetoli.

De provinciis deinde consules rettulerunt: sortiri 50
eos Aetoliam et Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei quem L. Scipio haberet est decretus, et in eum[t] supplementum quattuor millia peditum Romano-

s) Cf. XXVI, 30. f. t) Referendum est ad exercitum, et i. q. et decretum est supplementum *ei exercitui*. Sic XXIV, 44. Duabus legionibus scriptis supplemento-que in alias (i. e. *aliis*) lecto.

a. U. c. 563.
rum, ducenti equites, et sociorum ac Latini nominis octo millia peditum et quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. alteri consuli exercitus qui erat in Aetolia est decretus, et[u] ut supplementum scriberet permissum, civium sociorumque eundem numerum quem collega. naves quoque idem consul, quae priore anno paratae erant, ornare iussus ac ducere secum; nec cum Aetolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephalleniam insulam traiicere. mandatum eidem ut, si per commodum rei publicae facere posset, ut[v] ad comitia Romam rediret: nam praeterquam quod magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. si qua res eum teneret[w], senatum certiorem faceret se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Aetolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio sorte evenit. praetores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam et inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsaeus Hispaniam citeriorem, L. Baebius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliae legio una et classis, quae in ea provincia erat, decreta; et ut duas decumas frumenti novus praetor imperaret Siculis, earum alteram in Asiam, alteram in Aetoliam mitteret. idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iussum. L. Baebio supplementum in Hispaniam[x] datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, et sex millia peditum Latini nominis, ducenti equites. Plautio Hypsaeo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia socium Latini nominis et ducenti equites; cum his supplementis ut singulas legiones duae Hispaniae haberent. prioris anni magistratibus,

u) Sensus horum verborum hic est: et permissum est consuli ut eundem numerum, quem collega, supplementum (suppl. est appositio ad numerum) scriberet, scil. in eum exercitum sive ei exercitui. v) Familiarissimum est Livio ut, post quaedam interposita, particulam ut ex abundanti repetat. Sic XLV, 16. XXXVIII, 38. 50. etc. w) Cf. III, 29. h. XXXIII, 6. q. x) I. e. exercitui in Hispania.

a. C. 189.

C. Laelio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est; prorogatum et P. Iunio propraetori in Etruria cum eo exercitu qui in provincia esset, et M. Tuccio propraetori in Bruttiis et Apulia.

Priusquam in provincias praetores irent, certamen 51 inter P. Licinium pontificem maximum fuit et Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum et Postumium Albinum fuerat. consulem illum cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem[y] ad sacra retinuerat Metellus pontifex maximus: praetorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. et in senatu et ad populum magnis contentionibus certatum, et imperia inhibita[z] ultro citroque[a], et pignora[b] capta, et multae dictae, et tribuni appellati, et provocatum ad populum est. religio ad postremum vicit ut dicto audiens esset flamen pontifici; et multae ex iussu populi remissae. ira provinciae ereptae[c] praetorem magistratu abdicare se conantem patres auctoritate sua deterruerunt, et ut ius inter peregrinos diceret decreverunt. delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis consules praetoresque in provincias proficiscuntur. fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore; et post dies paucos nuntii certi litteraeque imperatoris Romam allatae, quae non tantum[d] gaudium ab recenti metu attulerunt (desierant enim victum in Aetolia metuere) quam a vetere[1] fama, quod ineuntibus id bellum gravis hostis et suis viribus, et

1) a vetere fama Rubenius: codices averterunt famam vel fama.

y) Pro: profecturum. Saepe enim per praesens designatur futurum, si aliquid ab aliquo institui, tentari, exprimere volumus. Cf. III, 56. et quae observat Drakenb. ad eum loc. z) Cf. III, 38. i. IV, 53. q. a) Et a senatu, et a populo. b) A senatoribus nempe, qui imperio parere vel multam solvere nolebant; cf. Cic. Phil. I, 5. Or. III, 1. Doer. c) I. e. ira ob ereptam provinciam. Doer. d) In locutione ab recenti metu et a vetere fama, praepositio *a* ponitur pro ob. (Cf. XXIV, 30. n.) Observa etiam non tantum — quam, pro non tantum, quantum poni, vel non tam, quam. Ita VI, 9. XXVI, 1. Drakenb.

a. U. c. 563.
quod Hannibalem rectorem militiae haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de consule mittendo in Asiam mutandum aut minuendas eius copias censuerunt, metu ne cum Gallis foret bellandum.

52 Haud multo post M. Aurelius Cotta legatus L. Scipionis cum Antiochi regis legatis, et Eumenes rex Rhodiique Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione iussu patrum, quae acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est, et quadraginta maiores hostiae immolari iussae. tum omnium primum Eumeni senatus datus est. is cum breviter et egisset gratias patribus quod obsidione se ac fratrem[e] exemissent regnumque ab iniuriis Antiochi vindicassent, et gratulatus esset quod mari terraque prospere res gessissent, quodque regem Antiochum fusum fugatumque et exutum castris prius Europa, post et Asia quae cis Taurum montem est expulissent, sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisque quam se commemorante cognoscere dixit. haec approbantibus cunctis, iubentibusque dicere ipsum, omissa in id[f] verecundia, quid sibi a senatu populoque Romano tribui aequum censeret; propensius cumulatiusque, si quo[g] possit, prout eius merita sint, senatum facturum; ad ea rex, si ab aliis sibi praemiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse aut petisse parum modeste videri posset: verum enimvero cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque[h] suos ipsorum arbitrii debere esse. nihil hac oratione eius patres conscripti deterriti sunt quo minus dicere ipsum iuberent. et cum aliquandiu hinc indulgentia hinc modestia, inter permittentes[i] in vicem[k], non magis mutua quam inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo[l] excessit. se-

e) Attalum. f) I. e. in praesentia, hac in re. g) Cf. IV, 1. d. h) Praeter Attalum enim Athenaeum quoque Eumenes fratrem habuit cf. XXXVIII, 12. 13. i) Cf. IX, 43. s. k) Sc. inter senatum et Eumenem. l) Cf. supr. cap. 49. s.

a. C. 189.

natus in eadem perstare sententia, ut absurdum esse diceret ignorare regem quid sperans aut petens venerit. quae accommodata regno suo sint, ipsum optime scire; Asiam longe melius quam senatum nosse. revocandum igitur et cogendum, quae vellet quaeque sentiret, expromere. reductus a praetore in templum rex et dicere 53 iussus "perseverassem" inquit "tacere, patres conscripti, nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem, et illis auditis mihi necessitatem fore dicendi. quae quidem eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sunt, ut non solum nihil quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere videantur. agent enim causam civitatium Graecarum, et liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium est quin et a nobis aversuri sint non eas modo civitates quae liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras; ipsi[2] autem tanto obligatos beneficio verbo socios, re vera subiectos imperio et obnoxios habituri sint? et si diis placet, cum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt ulla parte id ad se pertinere: vos modo id decere et conveniens esse antefactis dicent. haec vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit, neve non solum inaequaliter alios nimium deprimatis ex sociis vestris, alios praeter modum extollatis, sed etiam ne qui adversus vos arma tulerint, in meliore statu sint quam socii et amici vestri. quod ad me attinet, in aliis rebus cessisse[m] intra finem iuris mei cuilibet videri malim quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse[n]; in certamine autem amicitiae nostrae, benevolentiae erga vos, honoris qui a vobis habebitur, minime a quoquam aequo animo vinci possum. hanc ego maximam hereditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam Graeciamque incolentium in amicitiam vestram venit, eamque perpetua et constanti fide ad extremum finem vitae perduxit; nec duntaxat animum vobis bonum ac fidelem praesti-

2) ipsi] sibi B.

m) Cedere intra finem iuris sui est: non magis postulare quam ex iure postulari potest. n) Cf. VIII, 4. b. V, 9. g.

a. U. c. 563.
tit, sed omnibus interfuit bellis quae in Graecia gessistis, terrestribus navalibus; omni genere commeatuum, ita ut nemo sociorum vestrorum aequari ulla parte posset, vos adiuvit; postremo cum Boeotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus haud multo post exspiravit. huius ego vestigia ingressus voluntati quidem et studio in colendis vobis adiicere (etenim inexsuperabilia haec erant) nihil potui: rebus ipsis meritisque et impensis officiorum ut superare possem, fortuna tempora Antiochus et bellum in Asia gestum praebuerunt materiam. rex Asiae et partis Europae Antiochus filiam[o] suam in matrimonium mihi dabat[p]; restituebat extemplo civitates quae defecerant a nobis; spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat, si secum bellum adversus vos gessissem. non gloriabor eo quod nihil in vos deliquerim. illa potius quae vetustissima domus nostrae vobiscum amicitia digna sunt, referam. pedestribus navalibusque copiis, ut nemo vestrorum sociorum me aequiparare posset, imperatores vestros adiuvi; commeatus terra marique suppeditavi; navalibus praeliis, quae multis locis facta sunt, omnibus affui; nec labori meo nec periculo usquam peperci. quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitae regnique. liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus alia Seleucus circa arcem[q] regni mei castra haberent, relictis rebus meis tota classe ad Hellespontum L. Scipioni consuli vestro occurri, ut eum in traiiciendo exercitu adiuvarem. postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam a consule abscessi. nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit quam ego fratresque mei. nulla expeditio, nullum equestre praelium sine me factum est. in acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me consul esse voluit. non sum hoc dicturus, patres conscripti, quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? ego nulli omnium neque populorum neque regum, quos in ma-

o) Laodicen. p) Cf. II, 10. a. II, 50. b. q) Pergamum.

gno honore habetis, non ausim me comparare. hostis Masinissa[r] ante vobis quam socius fuit; nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra. tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem et Carthaginienses fideliter atque impigre vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituistis, sed adiecta opulentissima parte Syphacis regni praepotentem inter Africae reges fecistis. quo tandem igitur nos praemio atque honore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes, semper socii fuimus? pater, ego, fratres mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Boeotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello, terra marique pro vobis arma tulimus. quid ergo postulas? dicat aliquis. ego, patres conscripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos ea mente ultra Tauri iuga emostis Antiochum ut ipsi teneretis eas terras, nullos accolas nec finitimos habere quam vos malo, nec ulla re alia tutius stabiliusque regnum meum futurum spero. sed si vobis decedere inde atque exercitus deducere in animo est, neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possideat, quam me dicere ausim. at enim magnificum est liberare civitates servas. ita opinor, si nihil hostile adversus vos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerint, quanto est vestra prudentia et aequitate dignius sociis bene meritis quam hostibus vos consulere?"

Grata oratio regis patribus fuit; et facile apparebat 54
munifice omnia et propenso animo facturos. interposita[s] Smyrnaeorum brevis legatio est, quia non aderat quidam Rhodiorum. collaudatis egregie Smyrnaeis quod omnia ultima[t] pati quam se regi tradere maluissent, introducti Rhodii sunt. quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiae cum populo Romano meritisque Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello, "ni-

r) Cf. XXIX, 29. s) I. e. senatus interea datus est Smyrnaeorum legationi, cuius res brevi tempore transigi poterant. Doer. t) Cf. XXXIII, 38. XXXV, 42.

a. U. c. 563.
hil" inquit "nobis tota nostra actione, patres conscripti, neque difficilius neque molestius est quam quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo uno maxime regum et privatum singulis, et quod magis nos movet, publicum civitati nostrae hospitium est. ceterum non animi nostri, patres conscripti, nos, sed rerum natura, quae potentissima est, disiungit, ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus, reges serva omnia et subiecta imperio suo esse velint. utcunque tamen res se habet, magis verecundia nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut nobis impedita est aut vobis perplexam deliberationem praebitura videtur. nam si aliter socio atque amico regi et bene merito hoc ipso in bello, de cuius praemiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis, esset deliberatio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto[u] vestro gloriamque Philippi bello partam nunc servitute tot civitatium deformaretis. sed ab hac necessitate aut gratiae in amicum minuendae aut gloriae vestrae egregie vos fortuna vindicat. est enim deum benignitate non gloriosa magis quam dives victoria vestra; quae vos facile isto velut aere alieno exsolvat. nam et Lycaonia et Phrygia utraque et Pisidia omnis et Chersonesus, quaeque circumiacent Europae[v], in vestra sunt potestate; quarum una quaelibet regi adiecta multiplicare regnum Eumenis potest, omnes vero datae maximis eum regibus aequare. licet ergo vobis et praemiis belli ditare socios, et non decedere instituto vestro, et meminisse quem titulum[w] praetenderitis prius adversus Philippum, nunc adversus Antiochum belli; quid feceritis Philippo victo; quid nunc a vobis, non magis quia fecistis quam quia id vos

u) Sc. a liberatione Graeciae, quam Romani in omnibus sermonibus prae se ferebant. v) Intelligenda est pars Europae quae circumiacet regionibus Asiae memoratis, quod indicat Polyb. quem Livius hic Latine reddidit, in Exc. Leg. n. 25. pg. 1143. Intelliguntur igitur Aenus et Maronia, Thraciae urbes, Chersonesus in Europa et Lysimachia. Drakenb. w) Liberatorum Graeciae nempe.

facere decet, desideretur atque exspectetur. alia enim aliis et honesta est et probabilis causa armorum. illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris ut possideant. vos nec cupistis haec antequam haberetis; nec nunc, cum orbis terrarum in dicione vestra sit, cupere potestis. pro dignitate et gloria apud omne genus humanum, quod vestrum nomen imperiumque iuxta[x] ac deos immortales iam pridem intuetur, pugnastis. quae parare et quaerere arduum fuit, nescio an[y] tueri difficilius sit. gentis vetustissimae nobilissimaeque vel fama rerum gestarum vel omni commendatione humanitatis doctrinarumque tuendam ab servitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptae in fidem et in clientelam vestram universae gentis perpetuum vos praestare decet. non, quae in solo modo[z] antiquo[a] sunt, Graecae magis urbes sunt quam coloniae earum, illinc quondam profectae in Asiam. nec terra mutata mutavit genus aut mores. certare[b] pio certamine cuiuslibet bonae artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quaeque civitas et conditoribus suis. adistis Graeciae, adistis Asiae urbes plerique. nisi quod longius a vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita velut ingenio terrae vinci posset, iam pridem efferassent tot indomitae circumfusae gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse ac si medium umbilicum Graeciae incolerent. non enim sonum modo linguae vestitumque et habitum, sed ante omnia mores et leges et ingenium sincerum integrumque a con-

x) Cf. X, 6. t. y) Eadem ratio quae in locutione haud scio an, in hac formula intercedit cf. IX, 15. t. z) Crevier. modo interpretatur etiamnum. a) Solum antiquum Graecarum urbium, in quo antiquis temporibus exstiterunt, opponitur Asiae, in quam earum coloni postea commigrarunt. Drakenb. b) Ordo verborum est: quaeque civitas ausi sumus certare cum parentibus et conditoribus suis. — quaeq. civ. aus. sum. pro: cuiuslibet civitatis incolae ausi sumus. Per vocem autem conditoribus exponit praecedentem parentibus. Urbes enim ratione coloniarum a se deductarum, earum parentes vocantur. Drakenb.

a. U. c. 563.
tagione accolarum servarunt. terminus est nunc imperii vestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quo arma vestra pervenerunt, eodem ius hinc[c] profectum perveniat. barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant. Graeci suam fortunam, vestros animos gerunt. domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum optant; libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. at enim quaedam civitates cum Antiocho senserunt. et aliae prius cum Philippo, et cum Pyrrho Tarentini. ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. huic vestro exemplo quantum debeatis, videte, patres conscripti. inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod iustissimae irae vestrae negastis. Rhodii et in hoc et in omnibus bellis, quae in illa ora gessistis, quam forti fidelique opera vos adiuverimus, vestro iudicio relinquimus. nunc in pace id consilium afferimus, quod si comprobaritis, magnificentius vos victoria usos esse quam vicisse omnes existimaturi sint." apta magnitudini Romanae oratio visa est.

55 Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. ii vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt patres conscriptos ut suae potius clementiae quam regis culpae, qui satis superque poenarum dedisset, memores consulerent; postremo pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate sua. et senatus eam pacem servandam censuit, et paucos post dies populus iussit. foedus in Capitolio cum Antipatro principe legationis et eodem fratris filio regis Antiochi est ictum.

Auditae deinde et aliae legationes ex Asia sunt. quibus omnibus datum responsum decem legatos more maiorum senatum missurum ad res Asiae disceptandas componendasque. summam tamen hanc fore, ut cis

c) A vobis victoribus. Doer.

a. C. 189.

Taurum montem, quae intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur praeter Lyciam Cariamque usque ad Maeandrum amnem: ea civitatis Rhodiorum essent. ceterae civitates Asiae, quae Attali stipendiariae fuissent, eaedem Eumeni vectigal penderent; quae vectigales Antiochi fuissent, eae liberae atque immunes essent. decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam[3], M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Aemilium Paullum, P. Cornelium Lentulum, P. Aelium Tuberonem. his, quae praesentis disceptationis essent, 56
libera mandata: de summa rerum senatus constituit. Lycaoniam omnem et Phrygiam utramque et Mysiam[d], regias silvas, et Lydiae Ioniaeque, extra ea oppida quae libera fuissent quo die cum rege Antiocho pugnatum est, et nominatim Magnesiam[e] ad Sipylum, et Cariam quae Hydrela appellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, et castella vicosque trans Maeandrum amnem, et oppida, nisi quae libera ante bellum fuissent, Telmisson item nominatim et castra Telmissium, praeter agrum qui Ptolemaei Telmissii fuisset, haec omnia quae supra scripta sunt, regi Eumeni iussa[4] dari[f]. Rhodiis Lycia data extra eundem Telmissum et castra Telmissium et agrum qui Ptolemaei Telmissii fuisset. haec et ab Eumene et ab Rhodiis excepta. ea quoque iis pars data Cariae, quae propior Rhodum insulam trans Maeandrum amnem est; oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt, nisi

3) Merulam] Merendam Dukerus. 4) iussa] iussere nonnulli.

d) Intelligit Drakenb. Mysiam minorem. e) Haec et sequentia ad verba Eumeni iussa dari referenda sunt. f) In hac locutione ἀνακόλουθον agnoscit Duk. cum quo si legas iussere dari, nempe senatus, quod praecessit, vel patres, recte omnia procedunt. Sed nihil temere mutandum. Vulgatum igitur potius per κατά, vel quod ad exponendum videtur: quod ad Lycaonem etc. — haec omnia iussa dari. Drakenb.

a. U. c. 563.
quae eorum oppida in libertate fuissent pridie quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est.

Pro his cum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quae in Cilicia est, egerunt. Argis et illos, sicut sese, oriundos esse; ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse; petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent. vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est; nec quicquam impetratum, testante foedera Antipatro, adversus quae ab Rhodiis non Solos sed Ciliciam peti et iuga Tauri transcendi. revocatis in senatum Rhodiis, cum quantopere tenderet[g] legatus regius exposuissent patres, adiecerunt, si utique eam rem ad civitatis suae dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. tum vero impensius quam ante Rhodii gratias egerunt, cessurosque se potius arrogantiae Antipatri quam causam turbandae pacis praebituros dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est.

57 Per eos dies quibus haec gesta sunt, legati Massiliensium nuntiarunt L. Baebium praetorem in provinciam Hispaniam proficiscentem ab Liguribus circumventum, magna parte comitum caesa vulneratum ipsum, cum paucis, sine lictoribus Massiliam perfugisse, et intra triduum exspirasse. senatus ea re audita decrevit uti P. Iunius Brutus, qui propraetor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni cui videretur ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia esset. hoc senatus consultum litteraeque a Sp. Postumio praetore in Etruriam missae sunt; profectusque in Hispaniam est P. Iunius propraetor. in qua provincia prius aliquanto quam successor veniret, L. Aemilius Paullus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, cum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnavit. fusi fugatique sunt hostes, caesa decem octo millia armatorum; duo millia trecenti capti, et castra expugnata. huius victoriae fama tranquilliores in Hispania res fecit.

g) Cf. IV, 8 b. V, 9. g.

a. C. 189.

Eodem anno ante diem tertium calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex senatus consulto L. Valerius Flaccus M. Atilius Serranus L. Valerius Tappo triumviri deduxerunt. tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena iugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Boiis fuerat; Galli Tuscos expulerant.

Eodem anno censuram multi et clari viri petierunt. quae res tanquam in se parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multo maiorem excitavit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M'. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Aetolosque devicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria[h] habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, favor populi se inclinabat. id cum aegre paterentur tot nobiles, novum sibi hominem tantum praeferri, P. Sempronius Gracchus et C. Sempronius Rutilus tribuni plebis ei diem dixerunt, quod pecuniae regiae praedaeque aliquantum, captae in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset neque in aerarium rettulisset. varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur; cuius auctoritatem perpetuo tenore vitae partam toga candida elevabat. is testis, quae vasa aurea atque argentea captis castris inter aliam praedam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. postremo in huius maxime invidiam[i] desistere se petitione Glabrio dixit, quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id aeque novus competitor intestabili periurio incesseret[k]. centum millium[l] multa irro-58
gata erat. bis de ea re certatum est. tertio, cum de petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre voluit, et tribuni eo negotio destiterunt.

h) Congiariorum exemplum iam est XXV, 2. ubi Scipio et Cethegus aediles congios olei in vicos singulos dederunt. i) Ut Catoni maxime invidiam conflaret. k) I. e. impugnaret, aggrederetur. sic XXVI, 10. l) Sc. assium.

a. U. c. 563.
censores T. Quintius Flamininus M. Claudius Marcellus creati.

Per eos dies L. Aemilio Regillo, qui classe praefectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in aede Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus navalis est decretus. triumphavit calendis Februariis. in eo triumpho undequinquaginta coronae aureae translatae sunt; pecunia nequaquam tanta pro specie regii triumphi, tetrachma[m] Attica triginta quattuor millia septingenta, cistophori[n] centum triginta duo millia trecenti. supplicationes deinde fuerunt ex senatus consulto, quod L. Aemilius in Hispania prospere rem publicam gessisset.

Haud ita multo post L. Scipio ad urbem venit; qui ne cognomini fratris cederet, Asiaticum se appellari voluit. et in senatu et in concione de rebus ab se gestis disseruit. erant qui fama id maius bellum quam difficultate rei fuisse interpretarentur; uno memorabili praelio debellatum, gloriamque eius victoriae praefloratam[o] ad Thermopylas esse. ceterum vere aestimanti Aetolicum magis ad Thermopylas bellum quam regium fuit. quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? in Asia totius Asiae steterunt vires, ab ultimis Orientis partibus omnium gentium contractis auxi-
59liis. merito ergo et diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, et imperatori triumphus est decretus. triumphavit mense intercalario[p] pridie calendas Martias. qui triumphus spectaculo oculorum maior quam Africani fratris eius fuit, recordatione rerum et aestimatione periculi certaminisque non magis comparandus quam si imperatorem imperatori aut Antiochum ducem Hannibali conferres. tulit in triumpho signa militaria ducenta triginta quattuor, oppidorum si-

m) Cf. supr. c. 46. i. n) Cf. eund. loc. o) I. e. praecerptam, praereptam. p) Cf. I, 19. sub fin.

a. C. 189.

mulacra centum triginta quattuor, eburneos dentes mille ducentos triginta unum, aureas coronas ducentas triginta quattuor, argenti pondo centum triginta septem millia et quadringenta viginti, tetrachmum Atticorum ducenta viginti quattuor millia, cistophorum trecenta triginta unum millia et septuaginta, nummos aureos Philippeos[q] centum quadraginta millia; vasorum argenteorum (omnia caelata erant) mille pondo et quadringenta viginti quattuor, aureorum mille pondo viginti quattuor. et duces regii, praefecti, purpurati[r] duo et triginta ante currum ducti. militibus quini viceni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti. et stipendium militare et frumentum duplex post triumphum datum. praelio in Asia facto duplex[s] dederat. triumphavit anno fere postquam consulatu abiit.

Eodem fere tempore et Cn. Manlius consul in Asiam 6C
et Q. Fabius Labeo praetor ad classem venit. ceterum consuli non deerat cum Gallis belli materia, mare pacatum erat devicto Antiocho. cogitanti Q. Fabio cui rei potissimum insisteret, ne otiosam[t] provinciam habuisse videri posset, optimum visum est in Cretam insulam traiicere. Cydoniatae bellum adversus Gortynios Gnossiosque gerebant, et captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. classe ab Epheso profectus cum primum Cretae littus attigit, nuntios circa civitates misit ut armis absisterent, captivosque in suis quaeque urbibus agrisque conquisitos reducerent, et legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. nihil magnopere ea Cretenses moverunt. captivos, praeter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quattuor millia captivorum, quia belli minas timuerint, ex tota insula red-

q) Eadem ratione Philippei dicuntur qua cistophori, quia imago Philippi in his nummis expressa fuit. r) Cf. XXX, 42. y. s) Post voces praelio in Asia facto excidisse aliquam particulam, ut *quoque*, vel *itidem*, vel *iam*, coniecit Crevier. quae iungatur verbo duplex. t) I. e. ne in otio et pace acquievisse, et sic nihil omnino rerum in provincia gessisse videri posset; ita XL, 35. Doer.

a. U. c. 563.
dita scripsit; eamque causam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. a Creta Ephesum Fabius rediit; inde tribus navibus in Thraciae oram missis ab Aeno et Maronea praesidia Antiochi deduci iussit, ut in libertate eae civitates essent.

LIBER XXXVIII.

Epitome. M. Fulvius consul in Epiro Ambracienses obsessos in deditionem accepit, Cephalleniam subegit, Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul, collega eius, Gallograecos Tolistoboios et Tectosagos et Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cum soli citra Taurum montem non parerent, vicit. eorum origo, et quemadmodum ea loca quae tenent occupaverint, refertur. exemplum quoque virtutis et pudicitiae in femina traditur: nam cum Ortiagontis regis Gallograecorum uxor captiva esset, centurionem custodem, qui ei vim intulerat, occidit. lustrum a censoribus conditum est: censa sunt civium capita ducenta quinquaginta octo millia et trecenta viginti octo. cum Ariarathe rege Cappadociae amicitia iuncta est. Cn. Manlius contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio foedus cum Antiocho conscripserat, de Gallograecis, acta pro se causa in senatu, triumphavit. Scipio Africanus die ei dicta, ut quidam aiunt, a Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam, a Naevio, quod praeda ex Antiocho capta aerarium fraudasset, postquam is dies venit, evocatus in Rostra "hac die" inquit "Quirites, Carthaginem vici"; et prosequente populo Capitolium adscendit. inde ne amplius tribuniciis iniuriis vexaretur, in voluntarium exsilium Liternum concessit, incertum ibi an Romae defunctus: nam eius monumentum utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus damnatusque cum in vincula et carcerem duceretur, Ti. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus fuerat, intercessit, et ob id beneficium Africani filiam duxit. cum quaestores in bona eius publice possidenda missi essent, non modo in iis ullum vestigium pecuniae regiae apparuit, sed nequaquam tantum redactum quantae summae erat damnatus. collatam a cognatis et amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quae necessaria ei erant ad cultum, redempta.